

Evaluating the Effects and Social Consequences of Launching the Mining Site and Processing Plant in Taftan Township

Behrouz Roustakhiz¹ | Mohammad Osman Hosseinbor² | Amanollah Tamandehrou³ | Mosareza Gharbi⁴

1. Corresponding Author, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Allameh Tabataba'i University; Tehran, Iran. b.roustakhiz@atu.ac.ir
2. Department of Social Sciences, Faculty of Literature and Humanities, University of Sistan and Baluchestan; Zahedan, Iran. mohb@lihu.usb.ac.ir
3. Department of History and Anthropology, Faculty of Literature and Humanities, Velayat University; Iranshahr, Iran. a.tamandehro@velayat.ac.ir
4. Department of Social Sciences, Faculty of Literature and Humanities, Hakim Sabzevari University; Sabzevar, Iran. mr.gharbi@hsu.ac.ir

Article Information

Research Paper

Vol: 14
No: 51
P: 1-23
Received: 2022-09-25
Revised: 2023-02-26
Accepted: 2023-02-28
Published: 2023-04-21

Keywords:

- Evaluation of Social Effects
- Sustainable Development
- Local Society
- Poly Metal Mine
- Taftan Township

Cite this Article:

Roustakhiz, B., Hosseinbor, M.O., Tamandehrou, A & Gharbi, M. (2023). Evaluating the Effects and Social Outcomes of Launching the Mining Site and Processing Plant in Taftan Township. *Journal of Arid Regions Geographic Studies* 14(51): 1-23.
 doi: 10.22034/jargs.2023.373972.0

Publisher: Hakim Sabzevari University

© The Author(s)

Abstract

Aim: The current research aims to evaluate the social effects and consequences of development action in the southeast of Iran. This action is related to construction of a polymetal mine in South Taftan.

Material & Method: Methodologically, this research should also be an analytical and explanatory study based on a qualitative approach. Accordingly, this approach was followed by the method of field study and techniques including observation, interview, analysis of beneficiaries for collecting data, and content analysis technique applied for this purpose.

Finding: Most involved beneficiaries declared some issues such as alignment of action with regional sustainable development plans, unemployment adjustment and providing constant employment opportunities, achieving sustainable security, reverse migration, and benefitting other public and service providers in the region are among the positive outcomes of this project. On the other side, issues like changing the traditional livelihood patterns, damage to gardens or farms and homes in the mine area, threats to the health of residents, air and environmental pollution, loss of natural landscape of villages and environmental threats, and in particular the intensification of local and intergroup tensions are among the consequences which especially natives and their representatives feel likely to occur following launching the project. In the meantime, it should be emphasized that the ignorance and ambiguity of the local community towards this project is one of the main areas of intensification of concerns in the mentioned community.

Conclusion: The construction of the mine causes fears and hopes. In order to manage these fears and hopes, it is necessary to pay attention to the mental and semantic framework of the natives.

Innovation: The present research is one of the few studies in the social impact assessment of mining construction in Persian.

Extended Abstract

1. Introduction

This article is extracted from research on evaluating the social effects and consequences of a development project titled "Launching a mining site and a processing plant in Taftan Township" in southeast Iran. This research is among the first ones that have been conducted on such an action in Iran. The importance of the article extracted from mentioned research, apart from identifying the positive and negative consequences of this intervention-developmental action, is also in providing a set of solutions and policy recommendations in the direction of designing a social responsibility system, which, apart from adjusting the possible effects of this project will have positive outcomes in terms of social and human development in the region. Therefore, the most critical research questions are as follows:

- What is the perspective of the plan to launching a mining site and a processing plant in Taftan Township from the point of view of the relevant stakeholders and beneficiaries, and what social, economic, and environmental effects do they envision for this plan?
- Under the drawn prospects and possible estimates, what solutions can be provided to adjust the project outcomes in line with the operating company's social responsibility and maximize the benefits of the local community?

2. Materials and Methods

The main goal of the present qualitative research, which results from an analytical-explanatory study, is to approach the mental world of the beneficiaries and stakeholders of the project under study and calculate the project's effects from their perspective. Thus, the field study method and techniques such as observation, interview, and stakeholder analysis have been exerted to collect data. In this research, in addition to taking advantage of the presence and knowledge of key informants, a purposeful sampling method with the "theoretical saturation" criterion and a series of interviews were conducted at different levels. This research's analysis technique is mainly the "thematic analysis" or "theme analysis" technique.

3. Results and Discussion

In this research, apart from taking advantage of the participation of an expert team and expert-consultative group, three groups of stakeholders and beneficiaries have been interviewed. The first group was the officials and managers of the involved organizations. They believe that this development action (Launching a mining site and a processing plant), along with regional sustainable development plans, will lead to "regulating unemployment and creating stable employment" in the region and will benefit other public and service sectors and ultimately will cause "the realization of sustainable security."

The second group of participants was the officials of local institutions. Although they consider this project effective in "improvement of the employment situation in the region," they believe that it may lead to "changing the traditional livelihood patterns" and "damaging gardens, farms, and settlements in the mining area," and "the health of the local natives are threatened by the possibility of water, air and environment pollution" following this development action, and the "intensification of local and inter-group tensions along the consolidation and reproduction of the power of the native upper-class groups."

The third group of participants was the local community members. Considering the creation of fear and worry as the usual consequence of the entry of relatively unknown elements or phenomena into any society, the first category obtained from the analysis of the interview theme with this group is "unknown matter and concern of the rural community." Despite this, they unanimously hope for "improving the employment situation and reducing unemployment" as a result of this project. In addition, referring to the "increase and stability of the population along the reverse migration," they think "the loss of the villages' natural scenery and environmental threats" and "intensification of local tensions and fueling it by ethnic elites" are probable as the aforementioned action's results.

4. Conclusions

The research results showed that, especially from the point of view of the officials of the concerned organizations as well as the operating company itself, there is a belief that the mentioned development plan can lead to the economic progress of the region in line with the more extensive development plans, by balancing unemployment and providing conditions for sustainable employment. Similar formulations in this regard can be seen in some other research, including the research of Behbudi et al. (2016). The hopes of the local institutions' officials and the region's natives are also associated with doubts and concerns, such as the discrimination of employing non-native workforce instead of natives in mining activities. Valinia et al. (2018) also considered such an issue in their research on "the role of mining activities in the stability of

rural settlements." So far, the presence of non-natives in the workforce has caused social problems. In this research, of course, another aspect of the issue was clarified, due to the lack of equal social relations in the region and the existence of intra-regional variations of actors, the local community may not benefit much from the advantages of mining, including the possibility of employment; instead, the upper class and groups of the local community will take the majority of benefits.

Considering the research findings, this article's end is devoted to a set of solutions and suggestions:

1. Explaining the inputs - outputs for the local community to adjust an essential part of the issues;
2. Appreciation of natives' values and mutual strengthening of the social capital of all involved stakeholders through forming a local advisory council;
3. Forming a community-oriented monitoring committee consisting of people trusted by the local community.

Furthermore, in order to take operational steps within the framework of the social responsibility of the employer company, it is recommended to first pay attention to raising the minimum standards of sustainable rural life and improving the villagers' daily to raise a healthy, cheerful, and knowledgeable generation. Then the internal development of this community should be supported by designing programs to empower the members and preparing mechanisms for their proper employment as the axis of any "social responsibility system."

5. Acknowledgment & Funding

This work was supported by the Pars Tamin Mines Development Company and, Authors are thankful to all interview participants for supporting this research.

6. Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest.

ارزیابی تأثیرات و پیامدهای اجتماعی راه‌اندازی سایت معدنی و کارخانه

فرآوری در حوزه شهرستان تفتان

بهروز روستاخیز^۱ , محمدعثمان حسین‌بر^۲، امان‌الله تمندهر^۳، موسی‌الرضا غربی^۴

- ۱- نویسنده مسئول، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. b.roustakhiz@atu.ac.ir
- ۲- گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران. mohb@lihu.usb.ac.ir
- ۳- گروه تاریخ و مردم‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ولایت، ایرانشهر، ایران. a.tamandehro@velayat.ac.ir
- ۴- گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران. mr.gharbi@hsu.ac.ir

اطلاعات مقاله

مقاله پژوهشی

شماره: ۱۴

دوره: ۵۱

صفحه: ۱-۲۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۷/۰۳

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۱/۱۲/۰۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۰۹

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۲/۰۱

چکیده:

هدف: هدف پژوهش حاضر، ارزیابی تأثیرات و پیامدهای اجتماعی یک اقدام توسعه‌ای، در جنوب شرقی ایرانی است. این اقدام، ناظر به احداث یک معدن پلی‌متال در تفتان جنوبی است.

روش و داده: به لحاظ روش‌شناختی این پژوهش را باید یک مطالعه تحلیلی-تبیینی و مبتنی بر نوعی رویکرد کیفی دانست. لذا از روش مطالعه میدانی و تکنیک‌هایی همچون مشاهده، مصاحبه و تحلیل ذی‌نفعان برای گردآوری داده‌ها، و تکنیک تحلیل مضمون برای تحلیل آن‌ها استفاده شده است.

یافته‌ها: به‌زعم اکثر ذی‌نفعان درگیر، مواردی همچون هم‌سویی اقدام با طرح‌های توسعه پایدار منطقه‌ای؛ تعدیل بیکاری و ایجاد زمینه‌های اشتغال با ثبات؛ تحقق امنیت پایدار؛ مهاجرت معکوس؛ و البته انتفاع دیگر بخش‌های عمومی و خدمات‌رسان در منطقه، از جمله پیامدهای مثبت این طرح قلمداد می‌شود. در برابر، مواردی نظیر تغییر الگوهای سنتی معیشت؛ آسیب‌دیدن باغ‌ها یا مزارع و مساکن در حریم معدن؛ تهدید سلامتی بومیان محلی؛ از بین رفتن منظره طبیعی روستاها و تهدیدات زیست‌محیطی؛ و به‌ویژه تشدید تنش‌های محلی و بین‌گروهی، از جمله پیامدهایی است که خاصه بومیان محلی و نمایندگان آن‌ها احتمال می‌دهند در پی این اقدام، روی دهد. در این بین، باید تأکید داشت که ناشناختگی و ابهام جامعه محلی نسبت به این پروژه، از زمینه‌های اصلی تشدید نگرانی‌ها در سطح جامعه مذکور است.

نتیجه‌گیری: احداث معدن، بیم و امیدهایی را موجب می‌شود. جهت مدیریت این بیم و امیدها، توجه به چهارچوب‌ها یا نظام ذهنی و معنایی بومیان ضروری است.

نوآوری، کاربرد نتایج: مطالعه حاضر از معدود مطالعاتی است که در حوزه ارزیابی تأثیرات اجتماعی احداث معدن به زبان فارسی انجام شده است و امید می‌رود که سرآغازی برای پژوهش‌های بیشتر در این حوزه باشد.

کلیدواژه‌ها:

- ارزیابی تأثیرات اجتماعی
- توسعه پایدار
- جامعه محلی
- معدن پلی‌متال
- شهرستان تفتان

نحوه ارجاع به این مقاله:

روستاخیز، بهروز، حسین‌بر، محمدعثمان، تمندهر، امان‌الله، و غربی، موسی‌الرضا. (۱۴۰۲). ارزیابی تأثیرات و پیامدهای اجتماعی راه‌اندازی سایت معدنی و کارخانه فرآوری در حوزه شهرستان تفتان. مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، ۱۴(۵۱): ۱-۲۳. doi: 10.22034/jargs.2023.373972.0

ناشر: دانشگاه حکیم سبزواری

© نویسنده(گان).

۱- مقدمه

نگاه به تجربه فعالیت‌های توسعه‌ای و انجام پروژه‌های عمرانی، صنعتی و معدنی نشان می‌دهد مادامی‌که این فعالیت‌ها و پروژه‌ها بدون توجه به ملاحظات اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی اجرا گردیده، اثرات و پیامدهای مطلوبی را بر جای نگذاشته است. البته طی دهه‌های گذشته، آگاهی نسبت به ضرورت توجه به چنین ملاحظاتی، افزایش یافته و تأکید بر مقوله‌هایی همچون «توسعه پایدار» را نیز می‌توان در همین راستا فهم نمود (Talebian & Mallaki, 2013)؛ لکن پیگیری مداوم و قدرتمندانه امور فوق بر بستر استراتژی‌هایی همچون «صنعت خیال‌پردازی»، واقعیتی غیرقابل‌انکار است. منظور از صنعت خیال‌پردازی در اینجا کاربرد استراتژی‌ها، عملکردها و لفاظی‌هایی از سوی کارگزاران و مدیران پروژه‌های اصطلاحاً توسعه‌ای برای خلق و ایجاد این تصور است که برای پیشرفت و آبادانی راهی جز تن دادن به منطبق این پروژه‌ها نیست (Banifatemeh et al., 2020). در چنین شرایطی، آنچه به جان اعضای جوامع محلی، جوامعی همچون روستاهای فقرزده می‌افتد، نوعی «بختک توسعه» است؛ به‌واسطه چنین بختکی است که بومیان محلی قافیه را به کارگزاران توسعه می‌بازند و تنها راه نجات خویش را در بذل عنایت و البته پذیرش مفاهیم توسعه محور آن‌ها می‌بینند (Anbari, 2016). البته مواجهه توسعه‌گران و توسعه‌گیران، لزوماً مواجهه‌ای این چنین نیست و می‌توان شواهد بسیاری را از شکل‌گیری تنش‌ها و مجادله‌های بی‌پایان در این زمینه برجسته ساخت (Eversole, 2018).

بر اساس آنچه گفته شد و در شرایطی که به نظر می‌رسد یک گریزی از برنامه‌ها و پروژه‌های توسعه‌ای نیست، و دو جملگی ذی‌نفعان توسعه به دنبال حداکثرسازی انتفاع خویش هستند، چه چشم‌اندازی در پیش رو است؟ البته که این چشم‌انداز، کاملاً هم تیره و تار نیست و به‌ویژه امروز با ترویج مدل‌هایی همچون «مسئولیت اجتماعی بنگاه‌ها» و «ارزیابی تأثیر اجتماعی پروژه‌ها» به سمت تعدیل بسیاری از مسائل و آسیب‌ها در حوزه‌های مربوطه می‌رود. منظور از مسئولیت اجتماعی بنگاه‌ها یا در واقع کارفرمایان و کارگزاران توسعه، برانگیختن توجهات آن‌ها نسبت به ضرورت انجام فعالیت‌هایی در راستای خیر همگانی و البته کاهش پیامدهای منفی پروژه‌هایی است که در دست اقدام دارند. این امر به طور مشخص معطوف به شفافیت و پاسخگویی توسعه‌گران در قبال جامعه و ناظر به ضرورت حمایت از توسعه اجتماعی در کنار پیشینه‌سازی سود شخصی است (Moon, 2017). مدل‌های موسوم به ارزیابی تأثیر اجتماعی پروژه‌ها را نیز که عمدتاً با هدایت متخصصان و پژوهشگران علوم اجتماعی دنبال می‌گردد، می‌توان به‌مثابه «پیوست-هایی تلقی نمود که هم‌اینک در بسیاری از بسترهای نهادی، جزئی از پروتکل انجام پروژه‌های توسعه‌ای است. به تعبیری، «ارزیابی اثرات اجتماعی را می‌توان مدیریت گام به گام اثرات طرح‌های توسعه برای رسیدن به پایداری - به‌ویژه در ابعاد اجتماعی - نامید» (Karami & Rezaei Moghadam, 2015). به طور مشخص، در این چهارچوب، نسبت به طراحی و اجرا مطالعاتی در زمینه میزان انطباق طرح‌های مذکور با معیارهایی همچون توسعه اجتماعی و پایدار اقدام می‌گردد. در سطح میانی و خرد نیز غایت چنین ارزیابی‌ای، علاوه بر فهم اثرات مطلوب یا نامطلوب یک پروژه بر افراد، خانوارها و نهادهای محلی، همچنین دستیابی به مجموعه‌ای از راهکارهای بسترمند برای تعدیل این اثرات است (Burdge, 2011; Fazeli, 2017).

بنابر آنچه گذشت، در اینجا برداشت و منظری از توسعه مدنظر است که تلاش دارد سوبه‌های انسانی و فرهنگی توسعه را برجسته ساخته و امر توسعه‌ای را به مثابه امری چند بُعدی مطرح سازد. در این چهارچوب، مقاله حاضر خود را به گفت‌وگو با نگری در توسعه عنبری نزدیک می‌سازد (Anbari, 2011). در این گفت‌وگو از توسعه، از رویه‌ها و الگوهای مسلط و غالب توسعه که امر اقتصادی را محور امر توسعه می‌نامند، انتقاد می‌شود. این رویکرد زمینه تغییر در پارادایم و گفت‌وگو مسلط بر مطالعات توسعه را فراهم آورد. رویکرد مذکور در اواسط دهه ۱۹۸۰ با طرح مفاهیم پایان توسعه، عصر پساتوسعه و توهم توسعه، تغییر پارادایمی را در تعبیر و مفاهیم توسعه رقم زد. این رویکرد و مفاهیمی که برای توضیح آن وضع شده است، به دنبال طرحی از مفهوم توسعه است که آن را بر مبنای توجه به ابعاد و الگوهای بومی و مردمی تحول و ثبات تعریف کند. به عبارت دیگر، رویکرد پساتوسعه به سلطه‌آمیز بودن علوم رایج کلان‌نگر نظر داشته، فرهنگ و دانش محلی را در بحث توسعه اساسی می‌انگارد و توسعه را در جنبه همگانی و مردمی آن می‌بیند (Escobar, 1995).

نگاه پساتوسعه با نقد گفت‌وگو توسعه مدرنیستی، جهت‌گیری خود را نشان می‌دهد. این رویکرد با افشاگری در ارتباط با مبانی فلسفی و مفروضات فرهنگی توسعه مدرنیستی، آن‌چنان که گذشت ماهیت سلطه‌آمیز آن را نشان می‌دهد. در این چهارچوب فعالیت‌های توسعه مدرنیستی بخشی از پروژه غربی‌سازی جهان ارزیابی می‌شود (Ahmadi & Bidollahkhani, 2013). پروژه‌ای که تلاش دارد در قالب برنامه‌های توسعه‌گرا، جوامع غیرغربی را ذیل مدل اقتصادی و فرهنگی غرب بازتعریف کند. در چنین تلقی‌ای از توسعه،

عموماً توسعه یک فرآیند فنی است که طی آن از منظر یک ناظر بیرونی و غربی یک وضعیت نامطلوب به یک وضعیت و موقعیت مطلوب و خوشایند تبدیل می‌شود؛ بنابراین در این منظر فنی از توسعه، توسعه امری برون‌زا و اقتصادمحور است که گروه‌هایی مشخص و بیرون از اعضای اجتماع محلی در باب چگونگی طراحی، اجرا و دامنه تأثیرگذاری آن در سطح جامعه اظهارنظر می‌کنند. این موضوع نشانگر این برداشت است که صرفاً تعداد اندکی از افراد را می‌توان در قالب بازیگران توسعه تعریف کرد. در این برداشت، بازیگران توسعه افرادی هستند که از دانش تخصصی بالایی برخوردار بوده و از توانایی لازم جهت تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی در ارتباط با امور توسعه و نوآوری و خلاقیت در اجرای آن بهره‌مند هستند. در این چهارچوب، مقامات منتخب، مشاوران فنی، مدیران پروژه و برنامه، مدیران و رؤسای سازمان‌های توسعه‌ای و غیره مهم‌ترین بازیگران توسعه تلقی می‌شوند. با وجود آن که نمی‌توان نقش گروه مذکور را در جریان توسعه انکار کرد؛ اما آن‌ها تنها بازیگران توسعه نیستند. این بدان معنا است گروه مهمی از افرادی که دریافت‌کننده و یا پذیرنده اقدامات و ابتکارات توسعه هستند، در طراحی و اجرای پروژه‌های توسعه عملاً نادیده گرفته می‌شوند. در چنین فضایی، جریان پسا توسعه‌گرا و انسان‌شناسی بر لزوم باز تعریف مفهوم توسعه و اهداف و رویکردهای آن تأکید می‌ورزند. در این رویکرد بدیل، بر ابعاد انسانی و اجتماعی امر توسعه‌ای، از پایین به بالا بودن تغییر، توجه به بازیگران متنوع و متعدد دخیل در توسعه تأکید می‌شود. بازیگرانی که عموماً نظرات و ایده‌آل‌های آنان چنان که اشاره شد در طراحی و اجرای برنامه‌های مداخله‌ای غایب است (Eversole, 2018). در واقع انسان‌شناسی به‌مثابه علمی رهایی‌بخش علمی است که صداهای خاموش را برجسته ساخته، درصدد است صدا و روایت مردمی که عمدتاً در برنامه‌های توسعه‌ای خاموش هستند را برجسته و قابل شنیدن کند (Rahbari, 2013). باری، نگاهی حتی گذرا به بسیاری از طرح‌های به‌اصطلاح توسعه‌ای در ایران هم نشان می‌دهد که عدم توجه شایسته به ملاحظات اجتماعی، در عمل آن‌ها را نیز در دستیابی به اهدافشان ناکام گذاشته است. این در حالی است که مبتنی بر نکات مورد اشاره در سطور گذشته، می‌توان و اساساً می‌بایست به سمتی گام برداشت که علاوه بر انتفاع شخصی، جامعه و محیط‌زیست را نیز قربانی نساخت. البته پرواضح است که نمی‌توان در خوش‌خیالی به سر برده و تصور نمود که انجام فعالیت‌هایی در راستای مسئولیت اجتماعی یا عمل به برخی از توصیه‌های منتج از مطالعات ارزیابی تأثیر اجتماعی، به‌هستی برین را برای اعضای جوامع محلی رقم می‌زند؛ لکن آنچه روشن است این که باید دست کم با برانگیختن حساسیت‌های عمومی در این زمینه، عبور بی‌پروایانه از معیارهای انسانی، اجتماعی و زیست‌محیطی را مانع گردید که به راه بادیه رفتن، به از نشستن باطل!

بر اساس آنچه آمد، مقاله حاضر نیز نتیجه طراحی و اجرای پژوهشی در باب ارزیابی تأثیرات و پیامدهای اجتماعی یک پروژه توسعه‌ای تحت عنوان «راه‌اندازی سایت معدنی و کارخانه فرآوری در حوزه شهرستان تفتان» است؛ پروژه‌ای که در جنوب شرقی ایران، در استان سیستان و بلوچستان تحت پیگیری است. این اقدام به طور مشخص، ناظر به اکتشاف و احداث یک معدن پلی‌متال در محدوده روستاهای بیداستر و خارستان در تفتان جنوبی است. اهمیت این پژوهش و مقاله منتج از آن، جدای از شناسایی پیامدهای مثبت و منفی این اقدام مداخله‌ای-توسعه‌ای، همچنین در ارائه مجموعه‌ای از راهکارها و توصیه‌های سیاستی در جهت طراحی یک نظام مسئولیت اجتماعی است که جدای از تعدیل تأثیرات احتمالی این پروژه، پیامدهای مثبتی به لحاظ توسعه اجتماعی و انسانی در منطقه خواهد داشت؛ بنابراین، مهم‌ترین سؤالات تحقیق عبارت بوده‌اند از:

- چشم‌انداز طرح راه‌اندازی سایت معدنی و کارخانه فرآوری در حوزه شهرستان تفتان از منظر ذی‌نفعان و ذی‌مدخلان مربوطه چیست و آن‌ها چه پیامدهای اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی‌ای را برای این طرح متصور هستند؟
- متناسب با چشم‌اندازهای ترسیم‌شده و برآوردهای احتمالی، چه راهکارهایی را جهت تعدیل پیامدهای پروژه و در راستای مسئولیت اجتماعی شرکت بهره‌بردار و حداکثرسازی انتفاع جامعه محلی می‌توان ارائه نمود؟

چنان که بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد، طی دو دهه اخیر مطالعات قابل توجهی با رویکرد ارزیابی اثرات اجتماعی پروژه‌های توسعه‌ای در ایران صورت گرفته است. بخش مهمی از این مطالعات در قالب طرح‌های پیوست اجتماعی و فرهنگی در ارتباط با پروژه‌های شهری به‌ویژه در شهرهای تهران و مشهد انجام شده است (Ahmadi Givi, 2015; Chitsaz, 2015; Fazeli & Alikhah, 2012; Masoudi, 2021). با این وجود مطالعات ارزیابی تأثیر اجتماعی محدود به پروژه‌های توسعه‌ای مناطق شهری نبوده، و می‌توان به مطالعات ارزشمندی از جنس ارزیابی اثرات اجتماعی توسعه‌ای در حوزه نیرو، صنعت و معدن نیز اشاره کرد (Hamidian et al., 2017; Yaghoubi Farani et al., 2016; Kiyani et al., 2015; Anbari & Mallaki, 2011; Talebian et al., 2013). عمده تمرکز این مطالعات بر فهم اقدام مورد مطالعه در سطح اجتماعی بوده، و چه بسا کمتر دل‌مشغول طرح و برجسته‌سازی صداهای گروه‌های غایب در جریان برنامه‌ریزی و اجرای پروژه توسعه‌ای بوده‌اند. از جمله معدود مطالعاتی که

دل‌مشغولی اخیر را در متون فارسی دنبال کرده‌اند، می‌توان به مطالعه منصورى مقدم و همکاران اشاره کرد (Mansouri Moghadam et al., 2023). با این حال، مطالعات اندکی هم از جنس ارزیابی اثرات در حوزه معدن وجود دارد که می‌توان به آن به عنوان پیشینه پژوهش حاضر اشاره کرد.

در چهارچوب مطالعات بررسی اثرات احداث و بهره‌برداری از معدن می‌توان به پژوهش سلیمانی و همکاران تحت عنوان «بررسی چالش‌های زیست‌محیطی و اجتماعی معدن بوکسیت تاش» اشاره کرد. چنان‌که از عنوان پژوهش مذکور بر می‌آید، هدف تحقیق اشاره به چالش‌های زیست‌محیطی و اجتماعی اقدام توسعه‌ای موردنظر است. با این وجود عملاً تمرکز اصلی پژوهش بر ابعاد زیست‌محیطی است و ابعاد اجتماعی چندان مورد توجه قرار نمی‌گیرد. شاید مهم‌ترین پیامد اجتماعی و فرهنگی که پژوهش سلیمانی و همکاران در ارتباط با احداث معدن بوکسیت در منطقه موردنظر بیان می‌کنند، کاهش جاذبه گردشگری و از رونق افتادن این صنعت در منطقه است (Soleymani et al., 2018).

در پژوهشی دیگر ولی‌نیا درباره «نقش فعالیت‌های معدنی در پایداری سکونتگاه‌های روستایی» در شهرستان قروه به مطالعه پرداخته‌اند. نتایج مطالعه اخیر حاکی از آن است که فعالیت‌های معدنی در زمینه ایجاد تنوع اشتغال و افزایش درآمد و پایداری روستاها و روستاییان ضعیف عمل کرده است. این موضوع ریشه در به‌کارگیری نیروهای غیربومی در امور مربوط به معدن دارد. حضور غیربومیان به عنوان شاغلین معدن علاوه بر آن که این فرصت شغلی را از بومیان گرفته است، موجب ایجاد مشکلاتی اجتماعی نیز شده است. علاوه بر این آلودگی‌های محیطی فعالیت معدن موجب آسیب جدی به زمین‌های کشاورزی و مراتع منطقه شده، ساختار اقتصادی بومی منطقه را نیز مورد تهدید قرار داده است. در نهایت پژوهش نتیجه‌گیری می‌کند که وجود معدن نتوانسته است جمعیت روستایی را در وضعیت پایدار نگه دارد (Valinia, 2020).

پژوهش صادق‌لو و همکاران نیز به نقش معدن‌کاری در پایداری مناطق روستایی پرداخته است. بر مبنای پژوهش اخیر که با عنوان «ارزیابی اثرات زیست‌محیطی صنایع استخراجی-معدنی در پایداری نواحی روستایی» سامان یافته است، اثرات زیست‌محیطی فعالیت کارخانه به نسبت فاصله روستاها، متغیر است. به طوری که اثرات زیست‌محیطی فعالیت‌های کارخانه در روستاهای حریم نزدیک کارخانه بسیار شدید بوده و با افزایش فاصله از کارخانه، میزان این اثرات زیست‌محیطی کاهش می‌یابد. در این مطالعه، موقعیت روستای زرنده از نظر اثرات معدن‌کاری مورد بررسی قرار گرفته است. این روستا به علت موقعیت پای‌کوهی و قرارگیری در مجاورت محل استخراج سنگ خام به شرایط ناپایداری در سیستم زیست‌محیطی خویش دچار گشته است. مطالعه حاضر عمده‌ترین آسیب‌های زیست‌محیطی ناشی از فعالیت معدن را در روستای موردنظر، آلودگی صوتی ناشی از شکستن سنگ، فرار جانوران و حیات‌وحش، و تخریب گیاهان می‌داند. با توجه به این پیامدها و آسیب‌های زیست‌محیطی، پژوهش صادق‌لو و همکارانش به مجموعه‌ای از راهکارها جهت کاهش این موارد اشاره دارد (Sadeghloo et al., 2016).

علاوه بر پژوهش‌های مورد اشاره، پژوهش‌های دیگری در ارتباط با اثرات فعالیت معدن‌ها نیز وجود دارد که بر جنبه‌های اقتصادی متمرکز هستند. از جمله این پژوهش‌ها می‌توان به پژوهش بهبودی و همکاران با عنوان «اثرات افزایش سرمایه‌گذاری و بهره‌وری بخش معدن بر ارزش افزوده و صادرات بخش‌های مختلف اقتصادی ایران» اشاره کرد. بر اساس نتایج این پژوهش، افزایش سرمایه‌گذاری بخش معدن و صنایع معدنی، ارزش افزوده و صادرات همه بخش‌های اقتصادی کشور را افزایش داده است. این مقاله نشان می‌دهد چنانچه به همراه افزایش سرمایه‌گذاری بخش معدن و صنایع معدنی، بهره‌وری کل عوامل تولید این بخش نیز افزایش یابد، با فرض ثبات سایر عوامل، سبب جذب و جابه‌جایی منابع و عوامل تولید اعم از نیروی کار و سرمایه از سایر بخش‌ها به سوی بخش معدن و صنایع معدنی می‌شود (Behbudi et al., 2018).

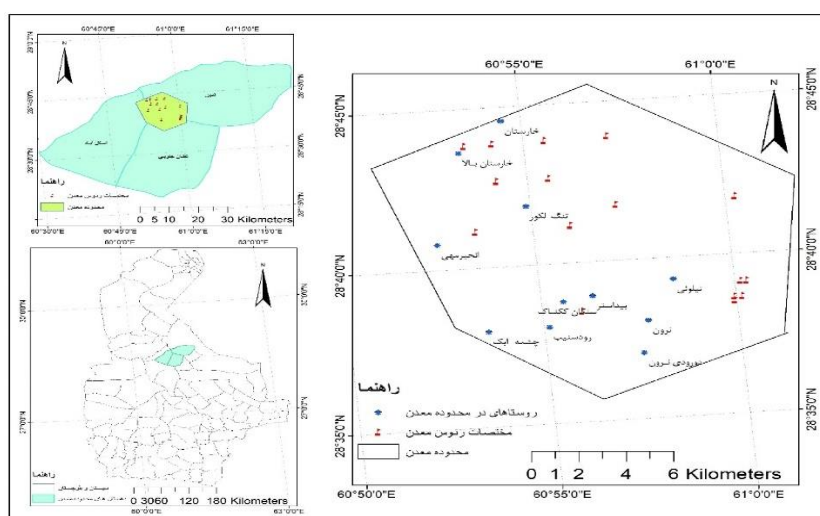
در مجموع و آن‌چنان‌که بررسی ادبیات موجود در ارتباط مطالعات ارزیابی اثرات فعالیت‌های معدن در ایران نشان می‌دهد، قریب به اتفاق این مطالعات به اثرات زیست‌محیطی و در مواردی اثرات اقتصادی توجه داشته‌اند، و اثرات اجتماعی در عمل چندان ورد توجه پژوهشگران نبوده است. این در حالی است که جوامع محلی و ساخت اجتماعی آن‌ها به نحوی قابل توجه، از فعالیت‌های معدن‌کاری در مجاورت خود تأثیر می‌پذیرند؛ بنابراین عدم توجه به پیوست‌های اجتماعی و فرهنگی در زمینه معدن‌کاری می‌تواند تبعات نامطلوبی را برای همه ذی‌نفعان موجب شود. از این رو، فقدان پرداخت‌های اجتماعی به موضوع پیامدهای فعالیت‌های معدنی را می‌توان به مثابه یکی از خلأهای پژوهشی جدی در حوزه مطالعات اثرات معادن دانست. موضوعی که پژوهش حاضر با عطف توجه به مولفه‌های اجتماعی در زمینه بررسی اثرات فعالیت‌های معدن در یک نقطه از ایران، تلاش برای کاهش آن دارد.

۲- مواد و روش

۲-۱- منطقه مورد مطالعه

منطقه مورد مطالعه در استان سیستان و بلوچستان، در جنوب شرقی ایران و در فاصله ۱۰ کیلومتری شمال غرب قلّه تفتان قرار دارد. همچنین فاصله مستقیم آن با دریای عمان حدود ۳۵۰ کیلومتر است. این محدوده به لحاظ تقسیمات سیاسی، مابین دهستان‌های تمین از توابع شهرستان میرجاوه و دهستان‌های اسکل آباد و تفتان جنوبی از توابع شهرستان تازه تأسیس تفتان واقع شده است. همچنین این منطقه در فاصله ۵۰ کیلومتری شمال غرب شهرستان خاش قرار گرفته است. فاصله مستقیم محدوده منتخب تا مرز پاکستان حدود ۶۰ کیلومتر است. همچنین فاصله مستقیم منطقه تا مرکز استان کمتر از ۱۲۰ کیلومتر است.

محدوده منتخب آن‌طور که در شکل ۱ نشان داده شده است، بر اساس مختصات رئوس معدن که توسط GPS ثبت شده، به صورت یک شش ضلعی ترسیم شد. موقعیت این محدوده بین طول جغرافیایی ۶۰ درجه و ۵۱ دقیقه تا ۶۱ درجه و ۱ دقیقه و ۵۰ ثانیه طول شرقی و عرض جغرافیایی ۲۸ درجه و ۳۵ دقیقه و ۲۴ ثانیه تا ۲۸ درجه و ۴۵ دقیقه و ۳۵ ثانیه عرض شمالی قرار دارد.

شکل ۱. محدوده مختصات معدن در دهستان و استان سیستان و بلوچستان

مهم‌ترین روستاهای منطقه مورد مطالعه بر اساس لایه روستاهای ایران، مطابق جدول ۱ هستند. در غالب روستاها طی ۱۰ سال فاصله بین دو سرشماری، جمعیت افزایش یافته است و فقط در روستاهای تنگ لکور، تیلوئی، رودسنب و چشمه آبک، شاهد کاهش جمعیت بوده‌ایم. متأسفانه به علت عدم دسترسی کامل به اطلاعات آماری منطقه، نواقص آماری جمعیتی در برخی دوره‌های آماری وجود دارد. با این وجود، همین اطلاعات آماری جمعیت نشان‌دهنده افزایش نسبی جمعیت طی یک دهه بوده و جمعیت منطقه به ۳۱۳۹ نفر در آخرین سرشماری در سال ۱۳۹۵ رسیده است.

جدول ۱. جمعیت روستاهای منطقه مورد مطالعه

سرشماری سال ۱۳۹۵		سرشماری سال ۱۳۹۰		سرشماری سال ۱۳۸۵		روستا
تعداد خانوار	جمعیت	تعداد خانوار	جمعیت	تعداد خانوار	جمعیت	
۹۲	۳۳۷	-	۲۱۵	-	۲۴۱	خارستان بالا
۶۰	۱۹۴	۲۹	۱۱۰	-	-	خارستان مرکزی
-	-	-	-	۳۳	۱۵۹	خارستان پائین
-	۲۷۴	-	-	۴۸	۲۰۶	سنگان ککناک

روستا	سرشماری سال ۱۳۸۵		سرشماری سال ۱۳۹۰		سرشماری سال ۱۳۹۵	
	جمعیت	تعداد خانوار	جمعیت	تعداد خانوار	جمعیت	تعداد خانوار
بیداستر	۲۸۳	۵۳	-	-	۲۸۹	-
نرون	۵۲۸	۱۲۹	-	-	۸۲۶	-
دورودی نرون	۳۳۲	-	۱۵۱	-	۴۸۰	۱۳۰
تیلوئی	۱۶۲	-	۱۱۳	-	۱۱۵	۲۶
تنگ لکور	۱۲۷	-	۴۵	-	۱۱۳	۲۸
انجیر مهی	۸۸	۳۳	-	-	۲۸۹	-
رودسنیب	۳۱۱	۵۴	-	-	۲۱۲	-
چشمه آبک	۲۲	۷	-	-	-	۳

(منبع: مرکز آمار ایران، ۲۰۱۶-۲۰۰۶)

در روستاهای خارستان، خارستان بالا، انجیر مهی، سنگان ککناک، نرون و دورودی نرون رشد جمعیت نسبتاً چشمگیری مشاهده می‌شود. درحالی‌که روستاهای دیگر رشد ناچیز و حتی منفی را نشان می‌دهند. از نظر بُعد خانوار نیز بعد خانوار در روستای خارستان ۳/۲، خارستان بالا ۳/۶، تنگ لکور ۴، انجیر مهی ۲/۶، تیلوئی ۴/۴، بیداستر ۵/۳، سنگان ککناک ۴/۳، نرون ۳/۹، دورودی نرون ۳/۷، رودسنیب ۵/۷ و چشمه آبک ۳ است.

۲-۲- روش پژوهش

پژوهش حاضر یک مطالعه تحلیلی - تبیینی و مبتنی بر یک «رویکرد کیفی» بوده (Creswell, 2011) که هدف اصلی آن نزدیک-شدن به جهان ذهنی ذی‌نفعان و ذی‌مدخلان پروژه مورد مطالعه و احصاء تأثیرات این پروژه از نگاه آن‌ها است (Blaikie, 2008). بر این اساس، از روش مطالعه میدانی و تکنیک‌هایی همچون مشاهده، مصاحبه و تحلیل ذی‌نفعان برای گردآوری داده‌ها استفاده شده است. در این پژوهش، علاوه بر بهره‌گیری از حضور و دانش مطلعین کلیدی، همچنین بر اساس روش نمونه‌گیری هدفمند و با معیار «اشباع نظری»، مجموعه‌ای از گفت‌وگوها در سطوح مختلف انجام گردیده است؛ به این سطوح در بخش یافته‌ها اشاره خواهد شد. منظور از اشباع نظری در اینجا، رسیدن به شرایطی بوده که داده‌ها یا نمونه‌های اضافی، دیگر کمکی به تکمیل و مشخص کردن یک مقوله یا مضمون نکرده و نمونه‌ها پس از آن، مشابه به نظر می‌رسند (Zokai, 2002). همچنین لازم به ذکر است که مطالعات میدانی و مصاحبه‌های انجام‌شده در بازه زمانی شهریور تا اسفند سال ۱۳۹۹ خورشیدی انجام شده است. باری، به لحاظ تکنیک تحلیل نیز، خاصه برای داده‌های متنی و از جمله مصاحبه‌های پیاده شده عمدتاً از تکنیک موسوم به «تحلیل موضوعی» یا «تحلیل مضمون» استفاده نموده‌ایم. تحلیل موضوعی بر استقرای تحلیلی مبتنی است که در آن برای دستیابی به سنخ‌شناسی تحلیلی، داده‌ها طبقه‌بندی و الگویابی می‌شوند. فرایند تحلیل داده‌ها در این روش، مفهوم‌یابی، مقوله‌بندی، سازمان‌دهی و الگوسازی موضوعی است. در این روش به محقق اجازه داده می‌شود شیوه و مراحل خلاقانه خاص خود را در جریان داده‌کاوی استفاده کند (Mohammadpour, 2013)؛ بنابراین، عمدتاً تلاش گردیده تا نسبت به تحلیل این داده‌ها مطابق با اهداف پژوهش و در ذیل مقولات یا مؤلفه‌های تعیین‌شده، اقدام شود.

بدون شک در هرگونه اقدام توسعه‌ای می‌توان مجموعه‌ای از ذی‌مدخلان و ذی‌نفعان را شناسایی نمود که به نحوی با آن اقدام، ارتباط می‌یابند. از این رو، یکی از مهم‌ترین گام‌های هر پژوهش اجتماعی در باب ارزیابی تأثیرات و پیامدهای چنین اقدامی، ترسیم چشم‌انداز طرح و برآورد این تأثیرات و پیامدهای احتمالی از منظر این افراد ذی‌نفع و البته نهادها و سازمان‌های ذی‌مدخل است. بر

این اساس، گروه پژوهش تلاش کرده تا مشارکت طیف متنوعی از گروه‌های مذکور را جلب نماید. در ادامه، جداول مشخصات مشارکت‌کنندگان متنوع پژوهش حاضر آمده است.

جدول ۲. مشخصات صاحب‌نظران مشارکت‌کننده و گروه کارشناسی - مشورتی

ردیف	تحصیلات	سمت سازمانی یا جایگاه علمی
۱	دکترای جامعه‌شناسی	عضو هیئت علمی دانشگاه سیستان و بلوچستان
۲	دکترای مردم‌شناسی	عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی
۳	دکترای مردم‌شناسی	عضو هیئت علمی دانشگاه حکیم سبزواری
۴	دکترای جامعه‌شناسی	عضو هیئت علمی دانشگاه ولایت
۵	دکترای اقلیم‌شناسی	پژوهشگر حوزه جغرافیا
۶	کارشناسی ارشد پژوهش هنر	فعال اجتماعی
۷	کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی	فعال اجتماعی
۸	کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی	پژوهشگر
۹	کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی	پژوهشگر

جدول ۲ شامل مشخصات افرادی است که علاوه بر طراحی پژوهش حاضر و گردآوری داده‌های آن، همچنین در جمع‌بندی و تحلیل این داده‌ها مشارکت داشته و به‌ویژه در پایان، مجموعه‌ای از گزاره‌های پیشنهادی را در راستای تعدیل پیامدهای پروژه مورد مطالعه صورت‌بندی نموده‌اند. این راهکارها در بخش پایانی مقاله، مطرح شده است.

گروه پژوهش همچنین پس از بررسی ابعاد مختلف موضوع، مجموعه‌ای از سازمان‌های عمدتاً دولتی ذی‌مدخل و ذی‌نفع را شناسایی نموده و به‌منظور دریافت نقطه‌نظرات آن‌ها، تلاش‌هایی را جهت برگزاری جلسات مصاحبه صورت داد. با توجه به شرایط شیوع کرونا و محدودیت در ملاقات‌های حضوری، پژوهشگران انجام گفت‌وگوهای تلفنی و یا برخط را به مسئولان سازمان‌های مربوطه پیشنهاد داده؛ اما در نهایت، تنها موفق به گفت‌وگو با افرادی شدند که مشخصات آن‌ها در جدول ذیل آمده است.

جدول ۳. مشخصات مصاحبه‌شوندگان | مسئولین و مدیران سازمان‌های ذی‌مدخل

ردیف	سمت و جایگاه سازمانی
۱	معاونت امور معادن و صنایع معدنی اداره کل صنعت، معدن و تجارت استان سیستان و بلوچستان
۲	مدیرکل تعاون، کار و رفاه اجتماعی استان سیستان و بلوچستان
۳	مدیر فنی و اجرایی سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان سیستان و بلوچستان
۴	مدیرکل دفتر جذب و حمایت از سرمایه‌گذاری استانداری سیستان و بلوچستان
۵	مدیرکل استاندارد و تحقیقات صنعتی استان سیستان و بلوچستان

همان‌طور که بدان اشاره خواهد شد، ارزیابی دستگاه‌های فوق از اقدام توسعه‌ای مورد مطالعه، عمدتاً مثبت بوده لکن تأکید آن‌ها بیش‌تر بر مجموعه‌ای از پیشنهادها و راهکارها در راستای بیشینه‌سازی پیامدهای مثبت پروژه بوده است که این موارد را در صفحات پیش‌رو مورد اشاره قرار خواهیم داد.

جدول ۴. مشخصات مصاحبه‌شوندگان | مسئولین نهادهای محلی

ردیف	سن	تحصیلات	سمت و جایگاه سازمانی
۱	۳۰	دیپلم	دهیار روستای خارستان
۲	۳۶	دیپلم	دهیار روستای بیداستر
۳	۳۷	کارشناسی	دهیار روستای تنگل
۴	۴۰	دیپلم	دهیار روستای نرون
۵	۳۵	دیپلم	دهیار روستای درودی
۶	۵۲	دیپلم	دهیار روستای تخت
۷	۴۱	کارشناسی	دهیار روستای سنیب
۸	۳۵	دیپلم	دهیار روستای زیارتی
۹	۲۷	کارشناسی	کارشناس فرمانداری تفتان
۱۰	۳۰	کارشناسی	عضو شورای اسلامی روستای بیداستر
۱۱	۴۰	سیکل	عضو و رئیس شورای اسلامی روستای کوته

غیر از سازمان‌های دولتی، البته آشکار است که نهادهای محلی روستایی مانند دهیاری‌ها و مسئولین آن‌ها از جمله گروه‌هایی هستند که بیش‌ترین ارتباط و درگیری را با پروژه‌ی احداث و بهره‌برداری از معدن می‌یابند؛ بنابراین در پژوهش حاضر جدای از آن‌ها مشارکت این افراد در راستای گردآوری مجموعه‌ای از داده‌های زمینه‌ای جلب شده است، همچنین سعی گردیده تا نقطه‌نظرات آن‌ها در ارتباط با پیامدهای پروژه‌ی مورد اشاره نیز احصاء شود. مشخصات این افراد در جدول ۴ آمده است.

در نهایت، چه‌بسا مهم‌ترین گروهی که ضرورتاً می‌بایست به احصاء دیدگاه آنان در باب اقدام مداخله‌ای پرداخت، اعضای جامعه محلی و روستائینی هستند که زیستگاهشان در محدوده سایت معدنی خارستان - بیداستر قرار می‌گیرد.

جدول ۵. مشخصات مصاحبه‌شوندگان | اعضای اجتماع محلی

ردیف	سن	تحصیلات	موقعیت شغلی و اجتماعی	محل سکونت
۱	۶۰	کارشناسی ارشد تاریخ ادیان	دبیر بازنشسته، کشاورز و فعال اجتماعی	شهر خاش و روستای تمندان
۲	۲۷	کارشناسی ارشد شیمی تجزیه	دانش‌آموخته دانشگاهی و خانه‌دار	روستای سنیب
۳	۲۷	کارشناسی جغرافیای روستایی	دانش‌آموخته دانشگاهی و بیکار	روستای بیداستر
۴	۳۳	کارشناسی ارشد منابع طبیعی	شاغل پاره‌وقت، قراردادی و حسب‌مورد	روستای سنیب
۵	۳۲	کارشناسی مدیریت بازرگانی	دبیر آموزش و پرورش	روستای خارستان
۶	۲۷	کارشناسی حسابداری	مدیر مدرسه سنگان کوناک	سنگان کوناک
۷	۳۰	کارشناسی حسابداری	دبیر آموزش و پرورش	روستای کوته
۸	۱۷	ابتدایی	خانه‌دار	روستای تیلویی
۹	۲۰	دانشجوی حسابداری	دانش‌آموخته دانشگاهی و بیکار	روستای بیداستر
۱۰	۳۱	کارشناسی ارشد قران و حدیث	دبیر آموزش و پرورش	روستای بیداستر
۱۱	۶۰	سیکل	دامدار و کشاورز	روستای تیلویی
۱۲	۶۰	بی‌سواد	دامدار و کشاورز	روستای تیلویی
۱۳	۵۱	سیکل	دامدار و کشاورز	روستای کوته بالا

در انتخاب افرادی از اعضای جامعه محلی تلاش گردیده است تا به اصل «جستجو و دستیابی به حداکثر تنوع» جامه عمل پوشانده شود؛ بنابراین جدای از آن که نقطه نظرات تعدادی از دانش‌آموختگان دانشگاهی و تحصیل‌کردگان روستایی دریافت گردیده، همچنین گفت‌وگوهایی با تعدادی از روستائیان با تجربه و کهن‌سال که به امور سنتی همچون دامداری و کشاورزی اشتغال دارند نیز انجام شده است. مشخصات مجموع این افراد در جدول بالا آمده است.

۳- یافته‌ها

بنا بر آنچه آمد، در صفحات پیش‌رو، چشم‌انداز طرح و تأثیرات احتمالی اقدام توسعه‌ای مورد مطالعه را از منظر هر یک از گروه‌های فوق و در چهارچوب مجموعه‌ای از «مقوله‌های انتزاع‌شده» ترسیم خواهیم نمود.

۳-۱- چشم‌انداز طرح و تأثیرات احتمالی اقدام از منظر مسئولین سازمان‌های ذی‌مدخل

همان‌طور که اشاره گردید، مسئولین سازمان‌های ذی‌مدخل عمدتاً پروژه‌های احداث و بهره‌برداری از معدن، و به دنبال آن ایجاد کارخانه فرآوری در محدوده شهرستان تفتان را امری مثبت ارزیابی می‌کنند. از این رو، تحلیل نقطه‌نظرات آن‌ها به طور مشخص نشان می‌دهد که این اقدام اولاً هم‌سو با طرح‌های توسعه پایدار منطقه‌ای است؛ دوماً موجب تعدیل بیکاری و ایجاد زمینه‌های اشتغال با ثبات می‌شود؛ سوماً انتفاع دیگر بخش‌های عمومی و خدمت‌رسان دولتی را فراهم می‌آورد؛ و چهارماً امنیت پایدار را در منطقه تحقق می‌بخشد. در ادامه، هر یک از این موارد با ذکر مصادیقی از گفته‌های مشارکت‌کنندگان به بحث گذاشته می‌شود.

▪ هم‌سویی اقدام با طرح‌های توسعه پایدار منطقه‌ای

یکی از نکات مهم در زمینه توسعه پایدار، شناسایی ظرفیت‌های هر منطقه و برنامه‌ریزی بر اساس مزیت‌های نسبی آن است. بر همین اساس، در سال‌های اخیر، در ایران نیز شاهد طراحی برنامه‌هایی به این منظور بوده‌ایم. یکی از این برنامه‌ها که پیگیری آن قدمتی چندین دهه‌ای دارد، تحت عنوان «آمایش سرزمین» شناخته می‌شود. از اصول بنیادی آمایش سرزمین، ایجاد توازن در توزیع فعالیت‌ها متناسب با وضعیت جمعیتی و ظرفیت‌های منطقه‌ای است؛ امری که می‌بایست با هدف توسعه متوازن و پایدار، مورد پیگیری قرار گیرد. بر همین اساس، از جمله احکامی که در برنامه‌های چهارم، پنجم و به‌ویژه برنامه ششم توسعه جمهوری اسلامی ایران مورد تأکید قرار گرفته، تدوین سندهای ملی و استانی آمایش سرزمین است (Zakeri, 2019). بر این اساس، مطالعات آمایش سیستم‌ها و بلوچستان نیز در سال ۱۳۹۸ به سرانجام رسیده و سند مربوطه در سال ۱۳۹۹ رونمایی گردیده است (خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۲۰۲۱). بر اساس این سند، از جمله پیشران‌های توسعه این استان، ظرفیت‌های معدنی و صناعی است که به‌واسطه این ظرفیت‌ها می‌تواند در منطقه مذکور شکل گیرد (سند آمایش استان سیستان و بلوچستان، ۲۰۲۱). همچنین از دیگر برنامه‌هایی که در دهه اخیر و توسط دولت‌های یازدهم و دوازدهم طراحی و پیگیری شده است، طرحی موسوم به «تکاپو» است؛ طرح توسعه کسب‌وکار و اشتغال پایدار. بر اساس مطالعاتی که در راستای این طرح در سیستان و بلوچستان انجام شده است، این استان را به لحاظ ظرفیت‌های اقتصادی توسعه‌آفرین، می‌توان به چهار پهنه تقسیم‌بندی کرد: مناطق شمالی استان شامل شهرستان‌های هامون، هیرمند، زابل، زهک و نیمروز که عمدتاً بر محوریت کشاورزی بنا شده‌اند؛ مناطق مرکزی استان شامل شهرهای زاهدان، میرجاوه و خاش که بیش‌تر حول فعالیت‌های اداری، خدماتی و بازرگانی شکل گرفته‌اند؛ مناطق ساحلی بلوچستان شامل شهرستان‌های چابهار و کنارک که فعالیت‌های اقتصادی در آن‌ها، اغلب دریا پایه است؛ و در نهایت، مناطق مرزی با محوریت سراوان به‌علاوه شهرهای کانونی بلوچستان همچون ایرانشهر که عمده اشتغال در این منطقه نیز حول کشاورزی و حمل‌ونقل شکل یافته است. نکته مهمی که در این مطالعات مورد اشاره قرار گرفته است این که در نواحی مرکزی استان خاصه در محدوده مورد بررسی یعنی حوزه تفتان، ظرفیت بالقوه معادن و صنایع معدنی در توسعه منطقه و ایجاد اشتغال به طرز شایسته‌ای مورد توجه قرار نگرفته است. در همین راستا، گفته شده که خام‌فروشی مواد معدنی و نبود صنایع مکمل در این زمینه، از جمله مهم‌ترین چالش‌های این منطقه از استان است (خلاصه مدیریتی مطالعات استانی طرح توسعه کسب‌وکار و اشتغال پایدار، ۲۰۱۶: ۱۲-۱۱).

بر اساس آنچه آمد، از مضامین عمده‌ای که می‌توان از گفته‌های مسئولین دستگاه‌های ذی‌مدخل و در مصاحبه با پژوهشگران استخراج نمود، هم‌سویی احداث و بهره‌برداری از معدن مورد بررسی با طرح‌های توسعه پایدار منطقه‌ای است. در همین راستا، مدیرکل تعاون، کار و رفاه اجتماعی استان سیستان و بلوچستان می‌گوید:

"یکی از دغدغه‌های ما در سالیان اخیر ایجاد زمینه‌های اشتغال با توجه به مزیت‌های هر منطقه بوده است و با توجه به طرح تکاپو (توسعه کسب‌وکار پایدار)، کارگزار اشتغال انتخاب و تمام اولویت‌های اشتغال در مناطق مختلف استان شناسایی شده است و یکی از مزیت‌های اشتغال شهرستان تفتان توسعه صنایع معدنی است [...] در خصوص اهمیت طرح اکتشاف و احداث معدن در محدوده دهستان‌های خارستان و بیداستر شهرستان تفتان نیز کاری که انجام می‌شود منطبق با مزیت‌های اشتغال منطقه است که زمینه اشتغال و توانمندسازی بومیان را فراهم می‌کند [...] روند توسعه شهرستان تفتان با اجرای کامل فازهای این طرح محقق می‌شود."

▪ تعدیل بیکاری و ایجاد زمینه‌های اشتغال با ثبات

استان سیستان و بلوچستان با جمعیتی قریب به دو میلیون و هشتصد هزار نفر از جوان‌ترین استان‌های کشور است؛ به‌نحوی که عمده‌ترین گروه سنی آن را جمعیت زیر سی سال شکل داده و حدود هفتاد درصد از کل جمعیت این استان را می‌توان جمعیت فعال - اعم از این‌که شاغل یا غیرشاغل باشند - محسوب نمود. به‌طور مشخص و بر اساس آخرین سرشماری نفوس و مسکن (۲۰۱۶)، از جمعیت فوق‌الذکر حدود ۱۸۵۱۸۵۹ نفر کم‌تر از ۳۰ سال سن دارند؛ بر همین پایه، حدود ۱۸۷۷۲۶۳ نفر از جمعیت استان را افراد ۱۰-۶۰ ساله تشکیل می‌دهند که عملاً آن‌ها را می‌توان جمعیت با ظرفیت بالقوه فعالیت به‌شمار آورد. این در حالی است که بر اساس آخرین آمار یعنی پائیز ۱۳۹۹، نرخ مشارکت اقتصادی در این استان ۳۲/۹ درصد و نرخ بیکاری ۸/۵ درصد با حد فاصله اطمینان ۱۱/۵ - ۶/۴ درصد است. البته در اغلب آمارها، این نرخ بالای ۱۰ درصد و دست‌کم در حدود ۱۲ تا ۱۳ درصد بوده است. باری، نرخ مشارکت اقتصادی در سیستان و بلوچستان همواره نسبت به سایر استان‌های کشور از پائین‌ترین میزان برخوردار بوده و در عوض، شاهد بالاترین نرخ رسمی بیکاری در نسبت با جمعیت آن بوده‌ایم. در این بین، به نظر می‌رسد نرخ بیکاری در شهرستان‌های حوزه تفتان وضعیت به مراتب حادثری دارد (Moradi, 2015).

مطالعات میدانی پژوهشگران نشان می‌دهد که به دلایلی همچون خشکسالی و تضعیف نظام‌های معیشت بومی مانند کشاورزی و دامداری، بسیاری از بومیان محلی به مشاغل غیررسمی و با درآمد بسیار پائین صرفاً جهت گذران زندگی روی آورده‌اند؛ همچنین بسیاری از روستائیان تنها با اتکاء به حمایت‌های دولتی مانند یارانه ماهانه روزگار می‌گذرانند. این گزاره‌ها هم‌سو با دیگر پژوهش‌هایی است که در این ناحیه انجام شده است (برای نمونه ن.ک به: Khoubfekr Barabadi et al., 2020). بر همین پایه، بسیاری از مشارکت‌کنندگان پژوهش خاصه مسئولین سازمان‌های ذی‌مدخل بر این باورند که احداث و بهره‌برداری از سایت معدنی خارستان - بیداستر می‌تواند تأثیر مثبت و قابل‌توجهی در «تعدیل بیکاری و ایجاد اشتغال با ثبات» داشته باشد. مدیرکل دفتر جذب و حمایت از سرمایه‌گذاری استانداری سیستان و بلوچستان در گفت‌وگو با پژوهشگران اظهار داشته است که:

"استان سیستان و بلوچستان به‌لحاظ صنایع بزرگ و سنگین کمترین نرخ را در کشور دارد و این باعث شده است که اشتغال ما در این بخش کم باشد و صنایع بالادستی برای استان تعریف نشود. اما ما معادن خوبی داریم که می‌تواند بیکاری را کاهش دهد."

▪ انتفاع دیگر بخش‌های عمومی و خدمات‌رسان دولتی

بر اساس مشاهدات میدانی پژوهشگران و نیز اظهارات مشارکت‌کنندگان پژوهش از جمله مسئولین سازمان‌های ذی‌مدخل، پهنه مورد مطالعه به لحاظ کمیت و کیفیت بخش‌های عمومی و خدمات‌رسان دولتی نظیر خانه‌های بهداشت روستایی، وضعیت چندان مطلوبی ندارد. بر این اساس، اکثر مشارکت‌کنندگان پژوهش از جمله مسئولین مربوطه به این امر اشاره داشته‌اند که می‌توان یکی از پیامدهای مثبت احداث و بهره‌برداری از سایت معدنی خارستان - بیداستر و در چهارچوب مسئولیت اجتماعی شرکت بهره‌بردار را تکمیل و تجهیز نهادهایی از این دست به‌شمار آورد. برای مثال، مدیرکل تعاون، کار و رفاه اجتماعی استان سیستان و بلوچستان در همین باره می‌گوید:

"در قالب مسئولیت اجتماعی و از محل اعتبارات این شرکت، ساختمان فرمانداری شهرستان تفتان و خانه‌های بهداشت در منطقه احداث می‌شود."

▪ تحقق امنیت پایدار

استان سیستان و بلوچستان به‌ویژه به علت موقعیت ژئوپلیتیک خود خاصه به لحاظ قرارگیری در امتداد مرزهای جنوب شرقی کشور و مجاورت با کشورهای پاکستان و افغانستان، همواره با چالش‌های امنیتی بسیاری روبه‌رو بوده است. این چالش‌ها در پیوند با مخاطرات ناشی از اقتصاد ناپایدار، از زمینه‌های اصلی توسعه‌نیافتگی استان قلمداد می‌گردد. در نتیجه این امر، سیستان و بلوچستان در طی سال‌ها در معرض اموری قرار گرفته است که به‌نوعی می‌توان آن‌ها را تشدیدکننده چرخه ناامنی استان محسوب نمود؛ از این جمله می‌توان به حضور اتباع بیگانه و غیرمجاز، فعالیت اشراک و قاچاقچیان، فعالیت گروه‌های تروریستی، و... اشاره نمود (Azami et al., 2013). این در حالی است که به‌زعم تمامی مشارکت‌کنندگان پژوهش و شواهد تجربی، رابطه مستقیمی بین توسعه و امنیت وجود دارد. این امر به‌ویژه آن‌گاه که همراه با جلب اعتماد مردم و مشارکت‌دادن خود آن‌ها در جریان تأمین امنیت است، به مراتب پایدارتر خواهد بود و در مجموع، به بهبود سرمایه اجتماعی به‌عنوان یکی از چالش‌های اساسی جامعه امروز خواهد انجامید. مدیرکل دفتر جذب و حمایت از سرمایه‌گذاری استانداری سیستان و بلوچستان در گفت‌وگو با پژوهشگران و در همین باره اظهار می‌دارد که:

"دغدغه ما امنیت پایدار، آموزش و اشتغال است و اگر این شرکت بتواند در بحث اشتغال و مباحث آموزشی کار کند به ایجاد امنیت پایدار در منطقه کمک می‌کند و هدف ما تأمین می‌شود."

۳-۲- چشم‌انداز طرح و تأثیرات احتمالی اقدام از منظر مسئولین نهادهای محلی

نهادهای محلی مانند دهیاری‌ها و شوراهای اسلامی روستا از جمله نهادهایی هستند که مسئولینشان از بدنه خود جامعه روستایی بوده و با آن‌ها ارتباطی بلافصل دارند. این گروه در عین حال نقش میانجی را بین اعضای جامعه محلی و نهادها یا مسئولین فرامحلی ایفا می‌کنند. کمالینکه یافته‌های پژوهش مؤید ارتباط مستمر مسئولین نهادهای محلی با بهره‌برداران معدن و مسئولین دیگر سازمان‌های ذی‌مدخل است. در این بین، علی‌رغم آن‌که به نظر می‌رسد افرادی چون دهیاران روستایی - خاصه روستاهای نزدیک معدن - به لحاظ شخصی از احداث معدن منتفع گردیده‌اند، اما نقطه‌نظراتی توأم با نگرانی را نیز ابراز داشته که ناظر به مجموعه‌ای از پیامدهای منفی است که آن‌ها احتمال می‌دهند به‌واسطه این پروژه رخ دهد. در مجموع، تحلیل گفته‌های این بخش از مشارکت‌کنندگان پژوهش نشان می‌دهد که آن‌ها معتقدند این اقدام توسعه‌ای اگرچه می‌تواند به «بهبود وضعیت اشتغال» در منطقه منجر گردد اما «تغییر الگوهای سنتی معیشت» را نیز در بر دارد و نیز ممکن است به «آسیب‌دیدن باغ‌ها، مزارع و سکونتگاه‌های در حریم معدن» منجر شود. همچنین «تهدید سلامتی بومیان محلی به‌واسطه احتمال آلودگی آب، هوا و محیط‌زیست» و نیز «تشدید تنش‌های محلی و بین‌گروهی در امتداد تثبیت و بازتولید قدرت فرادستان بومی» از دیگر مواردی است که از دل مصاحبه با این مشارکت‌کنندگان، احصاء گردیده است. در ادامه، هر یک از این موارد با ذکر مصادیقی از گفته‌های مشارکت‌کنندگان به بحث گذاشته می‌شود.

▪ بهبود وضعیت اشتغال

همان‌طور که در بخش قبلی اشاره گردید، میزان اشتغال رسمی و پایدار در محدوده مورد مطالعه بسیار پائین بوده و علی‌رغم نسبت قابل‌توجه جمعیت جوان نسبت به کل جمعیت منطقه، شاهد نوعی بیکاری وسیع هستیم. بر این اساس، امیدواری به «بهبود وضعیت اشتغال» در پی احداث و بهره‌برداری از معدن یک امر بسیار مشهود در بین اعضای جامعه محلی و خاصه مسئولین نهادهای محلی است. در همین چهارچوب، یکی از دهیاران می‌گوید «شاید برای ایجاد اشتغال خوب شود و جوانان ما به سر کار روند»، و به بیان شخص دیگری از این دهیاران «این معدن می‌تواند برای آبادانی منطقه و ایجاد کار برای جوانان بومی ما مفید باشد».

▪ تغییر الگوهای سنتی معیشت

گفت‌وگو با اطلاع‌رسان‌های بومی نشان می‌دهد که معیشت روستائیان محلی به‌طور سنتی بر پایه فعالیت‌هایی چون کشاورزی، دامداری و باغداری استوار بوده است. در حال حاضر نیز علی‌رغم مسائلی که منجر به کاهش این دسته از فعالیت‌ها گردیده، اما هنوز بسیاری از روستائیان، صورتی ولو حداقلی از این فعالیت‌ها را حفظ نموده‌اند. حفظ این شیوه‌ها در حقیقت فراتر از حفظ یک امر مادی است؛ چه این الگوها بخشی از هویت جامعه محلی را شکل می‌دهند. در همین چهارچوب، شاهد تعابیری از این دست هستیم که «نقطه منفی این است که اکثر افرادی که کنار معدن زندگی می‌کنند، باغ دارند و احتمال دارد باغ‌هایشان از بین برود».

باری، «کوه مادوفتی» به‌عنوان یکی از چراگاه‌ها و مراتع اصلی دامداران منطقه هم‌اینک در محدوده سایت معدنی مورد مطالعه قرار داشته و در عمل، بومیان محلی امکان بهره‌گیری از آن به‌عنوان مرتع دام‌های خود را ندارند. همین مسئله موجب گردیده تا برای نمونه از سوی نمایندگان اعضای جامعه محلی در نهادهای روستایی، شاهد نقطه‌نظراتی همچون نقطه‌نظر ذیل باشیم:

“نقطه مثبت این طرح، می‌تواند ایجاد اشتغال برای جوانان روستا باشد، اما بایستی در نظر بگیرید که کشاورزی و دامداری ما بر اثر احداث معدن از ما گرفته می‌شود [...] ما در بهار دام‌های خود را برای چرا به دامنه کوه مادوفتی می‌بردیم، اما الان این امکان از ما گرفته شده است. این در حالی است که برخی خانوارها، بیش از صد رأس دام دارند.”

▪ آسیب‌دیدن باغ‌ها، مزارع و سکونتگاه‌های در حریم معدن

مبتنی بر آنچه گفته شد، نگرانی آشکاری نسبت به این احتمال وجود دارد که در پی فعالیت‌های معدنی از جمله انفجارات مربوطه، باغ‌ها، مزارع و مسکنی که در حریم معدن قرار دارد، دچار آسیب و حتی تخریب گردند. نکته مهم آن که شکل‌گیری و به ثمر رسیدن مزارع و به‌خصوص باغ‌های روستائیان، فرایندی زمان‌بر بوده و گاه ممکن است ده‌ها سال به طول انجامیده باشد. بدیهی است که هر یک از کشاورزان و باغ‌داران روستایی، احساس خوشایندی از مشاهده تخریب دسترنج خویش نخواهد داشت. بر همین اساس، یکی از مصاحبه‌شوندگان پژوهش اظهار داشته است که «طی این یک سال، بر اثر وجود گرد و خاک، به زمین‌های کشاورزی و باغ‌های اطراف و محصولات ما، آسیب‌های جدی وارد شده است».

▪ تهدید سلامتی بومیان محلی به‌واسطه احتمال آلودگی آب، هوا و محیط‌زیست

جملگی مصاحبه‌ها و گفت‌وگوهای انجام‌شده با روستائیان مورد مطالعه و خاصه مسئولان نهادهای محلی مؤید این امر است که همه آن‌ها در این نگرانی شریک هستند که سلامتی‌شان به‌واسطه احتمال آلودگی آب، هوا و محیط‌زیست در خطر است. در همین راستا، یکی از مسئولان مورد اشاره با لحنی اغراق‌آلود اظهار می‌دارد که:

“از وقتی کار اکتشاف معدن در اطراف کوه مادوفتی شروع شده، گرد و خاک هم در اطراف منطقه بیشتر شده است و اگر این روند ادامه داشته باشد، در آینده نه‌چندان دور دانش‌آموزان و کودکان منطقه دچار مشکلات تنفسی می‌شوند.”

مسئولان نهادهای محلی البته اذعان داشته‌اند که این مسائل را با معدن‌سازان در میان گذاشته، اما اقدام شایسته‌ای در این زمینه‌ها در صورت نگرفته است. همچنین، نظر به آن که بخش قابل‌توجهی از آب شرب روستائیان از کوه مادوفتی و کوهستان‌های اطراف سرچشمه می‌گیرد، این باور در بسیاری از روستائیان و نمایندگان آن‌ها شکل گرفته که در پی فعالیت‌های معدنی «آب منطقه کدر شده و احتمال آلودگی آن می‌رود». بدیهی است که این گزاره‌ها، گزاره‌های کارشناسی یا کاملاً منطبق بر واقعیت نیست؛ لکن به‌مثابه یک نگرانی و نگرش رایج در بین اعضای جامعه محلی شکل گرفته و نمی‌توان نسبت به آن بی‌تفاوت بود.

▪ تشدید تنش‌های محلی و بین‌گروهی در امتداد تثبیت و بازتولید قدرت فرادستان بومی

برخلاف تصور رایج نسبت به جوامع محلی به‌مثابه جوامعی یک‌دست و با کم‌ترین تشتت‌های درونی، واقعیت آن است که این جوامع نیز سرشار از زمینه‌های تعارض‌آمیز هستند. این امر مادامی که جوامع مذکور درگیر مشکلات اقتصادی همچون فقر بوده و به یک‌باره با پدیده‌ای ثروت‌آفرین مواجه می‌شوند، البته تشدید می‌گردد. بررسی‌های میدانی پژوهشگران و گفت‌وگو با ذی‌نفعان مختلف پروژه مورد مطالعه نشان می‌دهد که این پروژه نیز موجبات تنش‌های محلی و بین‌گروهی را در منطقه مورد بررسی ایجاد نموده است. این موضوع به‌ویژه از این رو مشهود است که پهنه مذکور، محل سکونت گروه‌های طایفه‌ای مختلف است که هر یک، ادعاهایی مبنی بر مالکیت عرفی یا قانونی بخش‌هایی از دامنه محیطی پروژه احداث و بهره‌برداری معدن دارند. در چنین شرایطی، دست‌کم شاهد دو دسته از تعارضات هستیم. یک‌دسته از تعارضات که معطوف به درگیری کلیت اعضای جامعه محلی با معدن‌سازان و مبتنی بر این باور است که این گروه اخیر قصد تاراج منابع متعلق به جامعه محلی را دارد؛ و دسته‌ای دیگر که ناشی از رویارویی اعضای خود جامعه محلی با یکدیگر است. به طور مشخص، باورهایی مبتنی بر این امر وجود دارد که تنها عده‌ای اندک از بومیان محلی از منافع معدن بهره‌مند می‌شوند و عمده روستائیان یا اعضای متعلق به طوایف دیگر هیچ سهمی از خوان نعمت ندارند. نکته جالب‌توجه این که مطلب مذکور در شرایطی بیان می‌گردد که چه مسئولان نهادهای محلی و چه بدنه جامعه روستایی اعتقاد دارند که عدم بهره‌مندی کلیت

جامعه از منافع معدن - که تشدید تنش‌ها را نیز به دنبال دارد - بر بستری روی می‌دهد که اتفاقاً ثبات‌بخش و بازتولیدکننده موقعیت قدرتمندان و فرادستان بومی مانند بزرگان طایفه‌ای است. به طور روشن، گفته می‌شود که این فرادستان بومی هستند که به دلیل موقعیت برتر خود امکان امتیازگیری‌های شخصی از توسعه‌گران را داشته و از منافع بالقوه بهره‌مند می‌گردند. در ادامه نقل‌قول‌هایی مؤید مقوله احصاء شده را بازآورده‌ایم:

"در اینجا طوایف مختلفی زندگی و با هم وصلت داشته‌اند که اخیراً بر سر معدن اختلاف پیدا کردند. مثل طایفه کرمزهی و تمندانی که خواهان سهام معدن شدند و به نظر من حق با آن‌هاست که می‌گن کل بیداستر، کوه و نرون در اثر ساخت معدن ضرر می‌کند و ما باید سهام‌دار شویم. سردار ما در خاش بودند و به ایشان گفتند؛ چون این اختلاف پیش آمد دیگر فعلاً به بیداستر نیایند و ایشان هم اکنون در خاش هستند و فعلاً بیداستر خودمختار است!"

"بزرگ‌ترین تنش بین مردم منطقه ما فعلاً در بحث همین ساخت‌وساز معدن است. در روستای زیارتی کنار معدن در محدوده بیداستر ما زمین داریم و الان عظیمی‌ها و کرمزهی و تمندانی برای سهام‌داری معدن بین یکدیگر تنش دارند و کرمزهی‌ها می‌گویند اطراف کوه مادفتی فقط زمین‌های ما است در صورتی که ما سند داریم که اطراف کوه زمین داریم. ولی متأسفانه خدماتی در بحث جذب نیرو از مردم منطقه ما صورت نگرفته است و اگر بعدها معدن احداث شود ممکن است درگیری‌ها بین مردم بیشتر شود."

۳-۳- چشم‌انداز طرح و تأثیرات احتمالی اقدام از منظر اعضای جامعه محلی

در نهایت، آنچه مبرهن است آن که اعضای جامعه محلی بیش از هر گروه دیگری، در معرض تأثیرات و پیامدهای پروژه احداث و بهره‌برداری از معدن هستند. چه هرگونه اقدام به اصطلاح توسعه‌ای، در وهله نخست برهم‌زننده نظم و روال روزمره زندگی این جامعه است. باری، یکی از مهم‌ترین ادعاهای هر پروژه توسعه‌ای، توسعه جامعه محلی است؛ اما به‌راستی، این امر در واقعیت تا چه اندازه محقق می‌شود؟ پاسخ به این سؤال، البته تا حدی مستلزم فهم ادراکی است که اعضای این جامعه نسبت به چشم‌انداز طرح و تأثیرات احتمالی پروژه مزبور دارند. بدیهی است در صورتی که اراده‌ای جدی مبنی بر توسعه جامعه محلی وجود داشته باشد، چنین فهمی می‌تواند زمینه‌های برنامه‌ریزی مناسب‌تر را در این راستا فراهم سازد. بر همین پایه، بخش مهمی از پژوهش حاضر به گفت‌وگو با افسار مختلفی از روستائیان حوزه جغرافیایی مورد مطالعه اختصاص یافته است. نتایج این گفت‌وگوها در قالب مقولات ذیل به بحث گذاشته می‌شود.

▪ امر ناشناخته و نگرانی جامعه روستایی

ورود عناصر یا پدیده‌های نسبتاً ناشناخته به هر جامعه، برای اعضای آن می‌تواند حامل ترس‌ها و نگرانی‌هایی باشد. بومیان محلی در چنین شرایطی، زمزمه‌هایی را از دور و نزدیک شنیده یا در گنده‌های خود مباحثه‌هایی می‌کنند که این ترس‌ها و نگرانی‌ها را تشدید می‌سازد. یافته‌های میدانی نشان می‌دهد که در ارتباط با احداث و بهره‌برداری از معدن بیداستر - خارستان نیز چنین وضعیتی را شاهد هستیم. به طور مشخص، عمده روستائیان دقیقاً نمی‌دانند در پهنه زندگی آن‌ها چه رخ داده است؛ آن‌ها نمی‌دانند معدن کاران دقیقاً چه کاری می‌کنند؛ آن‌ها نمی‌دانند پیامدهای احداث و بهره‌برداری معدن آیا دقیقاً همان چیزهایی است که از گوشه‌وکنار شنیده‌اند یا نه؟! در حقیقت، روستائیان در نوعی عدم آگاهی و از طرفی، غوطه‌وری در مجموعه‌ای از کدهای نه لزوماً درست و کارشناسی به سر می‌برند که آن‌ها را در شرایط تردید و نگرانی قرار داده است. نقل‌قول‌های ذیل تا حدی مؤید چنین امری است:

"ما شنیدیم استخراج برخی از مواد معدنی برای درختان، زمین‌های کشاورزی و برخی که بیماری زمینه‌ای دارند مضر است. اما اگر به صورت کارشناسی این موضوع بررسی شود مردم نیز به خوبی روشن شده و راضی می‌شوند."

"به ما ضرری از اکتشافات معدنی نرسیده؛ ولی قرار هست انفجاری صورت بگیرد که ما می‌ترسیم خطری برایمان داشته باشد، چون خانم خود من بیمار قلبی است. در کل خانم‌ها از سرو صدای این انفجار به وحشت می‌افتند [...] از طرفی اگر این اکتشافات در عمق بیشتری انجام شود احتمال زلزله هست و با

توجه به این که خانه‌های ما از سنگ و چوب است استقامت آن چنانی ندارد و با لرزش کوچکی خانه‌هایمان ممکن است آسیب ببینند".

▪ بهبود وضعیت اشتغال و تعدیل بیکاری

نکته مشترک در گفته‌های تمامی ذی‌نفعان پروژه مورد مطالعه و از جمله اعضای جامعه محلی، امیدواری نسبت به بهبود وضعیت اشتغال و تعدیل بیکاری در پی احداث و بهره‌برداری از معدن در این حوزه جغرافیایی است. تعداد قابل توجهی از مشارکت‌کنندگان پژوهش حاضر، روستائیان جوان و البته دارای تحصیلات دانشگاهی اما بیکاری بودند که انتظار داشتند این پروژه زمینه‌های به‌کارگیری آن‌ها و هم‌قطاران‌شان را فراهم سازد. به بیان یکی از این مشارکت‌کنندگان:

"ما فارغ‌التحصیلان یا دانشجویان رشته‌های مختلف از جمله صنایع غذایی، حسابداری، برق، زیست‌شناسی، کامپیوتر، ادبیات و... در این منطقه داریم و اگر معدن نیرو نیاز داشته باشد می‌تواند نیروی خود را از این افراد تأمین کند".

▪ افزایش و پایداری جمعیت در امتداد مهاجرت معکوس

همان‌طور که در بخش‌های گذشته مورد اشاره قرار گرفت، جامعه مورد مطالعه در طی دهه‌های اخیر به‌ویژه در پی شرایط محیطی همچون خشکسالی، درگیر مشکلات عدیده‌ای از جمله مشکلات معیشتی و اقتصادی گردیده است. این معضلات موجب شده تا شیوه‌های بومی معیشت با چالش مواجه شده و بسیاری از روستائیان در تنگنا قرار گیرند. یکی از نتایج بارز این تنگناهای اقتصادی، مهاجرت روستائیان خاصه گروه‌های سنی جوان به شهرهای اطراف و حتی استان‌های دیگر بوده است. به دنبال اکتشاف و احداث معدن در این منطقه، اما به نظر می‌رسد امیدواری‌هایی شکل گرفته است. یکی از روستائیان مصاحبه‌شونده در همین ارتباط اذعان می‌دارد که:

"بیشتر مهاجرت‌ها برای کار و یا ادامه تحصیل فرزندان هست. اما اگر در روستا موقعیتی برای کار باشد، مردم مهاجرت نمی‌کنند".

بنابراین، یکی از پیامدهایی که می‌توان در ارتباط با این پروژه توسعه‌ای متصور بود، اولاً ثبات و پایداری جمعیت، چه‌بسا در امتداد نوعی مهاجرت معکوس باشد. آن‌چنان که به تعبیر یکی از مشارکت‌کنندگان پژوهش «اگر کسانی که مهاجرت کرده‌اند از پیشرفت این طرح با خبر شوند، به منطقه و روستا برمی‌گردند».

باری، به‌زعم اعضای جامعه محلی، گسترش دامنه این پروژه و تکمیل فازهای آن چه‌بسا زمینه را برای حضور افرادی از دیگر مناطق استان و حتی دیگر مناطق کشور فراهم سازد؛ امری که خود می‌تواند سهمی در افزایش جمعیت و گسترش ارتباطات اجتماعی در این ناحیه داشته باشد.

"از نظر جمعیتی همین الان جمعیت تیلویی بالا هست؛ ولی در راستای بهره‌برداری از این معدن و احداث کارخانه، احتمال این‌که جمعیت روستای ما و بیداستر افزایش یابد وجود دارد و به شخصه موافق زیاد شدن جمعیت و ارتباطات اجتماعی هستم".

▪ از بین رفتن منظره طبیعی روستاها و تهدیدات زیست‌محیطی

ناحیه تفتان یکی از بکرترین منظره‌های طبیعی ایران و جهان را داشته، و گونه‌های جانوری و گیاهی قابل توجهی در آن وجود دارد. در حقیقت، میراث طبیعی تفتان جدای از آن که یک میراث ملی و جهانی است، برای بومیان آن ناحیه نیز حامل ارزش‌های ویژه‌ای بوده و آن‌ها همواره نسبت به آن احساس به‌خصوصی داشته‌اند. از این منظر، یکی از عمده‌ترین دغدغه‌های اعضای جامعه محلی در باب پروژه مورد مطالعه، احتمال از بین رفتن منظره طبیعی روستاهای این ناحیه و تهدیدات زیست‌محیطی ناشی از این امر است. نقل‌قول ذیل به خوبی نشانگر وجود چنین نگرانی‌هایی در بین بومیان محلی است:

"بکر بودن روستا و طبیعت آن که جذابیت اصلی این مناطق هست ممکن است با این طرح احداث معدن از بین برود".

▪ تشدید تنش‌های محلی و دامن‌زدن به آن توسط نخبگان قومی

هم‌سو با آنچه مسئولان محلی اذعان داشته‌اند، بدنه جامعه نیز بر این باورند که رقابت‌های قومی و قبیله‌ای برای حداکثرسازی انتفاع خود از احداث و بهره‌برداری معدن روز به روز در حال افزایش بوده و آنچه این امر را تشدید می‌سازد، منفعت‌طلبی‌های شخصی نخبگان طایفه‌ای است؛ امری که به باور آن‌ها موجبات تضييع حقوق عامه روستائیان را فراهم ساخته و می‌بایست در برابر آن ایستادگی به خرج داد. یکی از مشارکت‌کنندگان پژوهش در همین ارتباط می‌گوید:

"تنش البته در منطقه ما بیشتر بین ریش‌سفیدان و سرداران است که منافع خود را در نظر می‌گیرند و مثلاً قومی می‌گوید ما به این معدن نزدیک هستیم و ما باید از این معدن سود ببریم که بزرگان به این تنش‌ها دامن می‌زنند."

شکل‌گیری آگاهی اجتماعی و سیاسی نسبت به این امر البته به خودی خود نه تنها پدیده‌ای منفی نیست که به عکس می‌توان آن را رخدادی مثبت ارزیابی نمود. لکن آنچه روشن است این که هرگونه تنش می‌تواند روند پروژه و البته انتفاع عمومی را با تأخیر مواجه سازد. کمالینکه بررسی‌های میدانی نشان می‌دهد، این امر هم‌اینک نیز چالش‌هایی را در برابر معدن‌سازان پیش نهاده است.

۴- بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش و در وهله نخست تلاش گردید تا به ارزیابی اثرات اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و زیست‌محیطی پروژه احداث معدن و کارخانه فرآوری در حوزه شهرستان تفتان از منظر عمده‌ترین ذی‌نفعان و ذی‌مدخلان مربوطه پرداخته شود. نتایج پژوهش نشان داد که به‌ویژه از منظر مسئولین سازمان‌های ذی‌مدخل و نیز خود شرکت بهره‌بردار، این باور وجود دارد که طرح توسعه مذکور می‌تواند در هم‌راستایی با برنامه‌های توسعه‌ای کلان‌تر، منجر به پیشرفت اقتصادی منطقه از جمله به‌واسطه تعدیل بیکاری و ایجاد زمینه‌های اشتغال با ثبات شود. همان‌طور که در بخش مرور پیشینه پژوهش آمد، صورت‌بندی‌های مشابهی در این خصوص در برخی از تحقیقات دیگر نیز دیده می‌شود؛ از جمله تحقیق بهبودی و همکاران که معتقد هستند با رشد فعالیت‌های معدنی، می‌توان انتظار جذب و حتی جابه‌جایی منابع و عوامل تولید اعم از نیروی کار و سرمایه از سایر بخش‌ها به سوی بخش معدن و صنایع معدنی را داشت (Behbudi et al., 2018). امیدواری‌هایی از جانب مسئولین نهادهای محلی و خود بومیان منطقه نیز در این زمینه وجود دارد، اما آن‌ها تردیدها و نگرانی‌هایی هم در این خصوص دارند. آن‌ها انتظار دارند که اعضای اجتماع محلی خاصه جوانانشان در چهارچوب فعالیت‌های معدنی به کار گرفته شوند و در این زمینه، هیچ‌گونه تبعیضی واقع نشود. ولی‌نیا و همکاران نیز یک چنین مسئله‌ای را در پژوهش خود مورد ملاحظه قرار داده بودند؛ نتایج مطالعه آن‌ها حاکی از آن بود که فعالیت‌های معدنی در زمینه به‌کارگیری روستائیان محلی و بهبود وضعیت معیشتی آن‌ها ضعیف عمل کرده است. این موضوع ریشه در به‌کارگیری نیروهای غیربومی در امور مربوط به معدن دارد. حضور غیربومیان به‌عنوان شاغلین معدن علاوه بر آن که این فرصت شغلی را از بومیان گرفته است، موجب ایجاد مشکلاتی اجتماعی نیز شده است (Valinia et al., 2020). در پژوهش حاضر البته جنبه دیگری از موضوع هم روشن گردید؛ این که به دلیل عدم وجود مناسبات اجتماعی برابر در خود منطقه و وجود تنوعات درون‌منطقه‌ای بازیگران، ممکن است بدنه جامعه محلی بهره‌چندانی از منافع معدن و از جمله امکان اشتغال نبرند و سهم عمده از آن گروه‌ها و طبقات فرادست بومی گردد. موضوعی که خود می‌تواند سرمنشأ تنش‌های عدیده‌ای شود. باری، نتایج پژوهش حاضر همچنین نشان می‌دهد که بیش‌ترین نگرانی‌ها - خاصه از سوی جامعه محلی - ناظر به برآوردهای احتمالی در خصوص پیامدهای زیست‌محیطی این رخداد توسعه‌ای است؛ از جمله از بین رفتن منظره طبیعی روستاها، و آسیب‌دیدن باغ‌ها، مزارع و سکونتگاه‌های در حریم معدن. پیامدهای این‌چنینی در اغلب پژوهش‌های مرتبط نیز مورد تأکید قرار گرفته است. از این رو، یافته‌های ارائه‌شده را باید متناظر با تأکیدات ولی‌نیا و همکاران، سلیمانی و همکاران و صادقلو و همکاران و... دانست (Valinia et al., 2020; Soleymani et al., 2018; Sadeghloo et al., 2016).

در هر صورت در ادامه و در راستای مسئولیت اجتماعی شرکت بهره‌بردار و ایفای صحیح آن در قبال اعضای جامعه محلی، به دنبال آن بوده‌ایم تا با تدقیق بر مشکلات و دغدغه‌های این جامعه از یک‌سو، و تأمل بر کاستی‌های موجود و خلأهای حول پروژه مذکور از سوی دیگر، به ارائه مجموعه‌ای از کاربست‌ها و پیشنهادهای بپردازیم.^۱

۱. لیست کاملی از این پیشنهادهای البته در متن پژوهش مبنای مقاله حاضر آمده است و در این جا به دلیل محدودیت‌های این قالب نوشتاری، تنها به طرح رؤس کلی بسنده می‌شود.

در حقیقت، ارائه هرگونه پیشنهاد در راستای بهبود وضعیت جامعه محلی نمی‌تواند بدون توجه به نیازها، مشکلات و دغدغه‌های آن جامعه صورت گیرد. در ارتباط با جامعه مورد مطالعه نیز می‌توان این موارد را در دو دسته خلاصه نمود: مسائل عمومی و مسائلی که به طور مشخص به پروژه احداث معدن مربوط می‌شود. در ارتباط با مسائل عمومی مبتلا به جامعه مذکور می‌توان به این موارد اشاره نمود: (۱) کمبود منابع آب شرب و فقدان سیستم‌های لوله‌کشی؛ (۲) کمبود منابع آب و تهدید شیوه‌های بومی معیشت همچون کشاورزی و باغداری؛ (۳) فقدان یا عدم تناسب زیرساخت‌های ارتباطی نظیر راه‌ها و جاده‌ها، مخابرات و اینترنت، و...؛ (۴) فقدان یا عدم تناسب امکانات بهداشتی، رفاهی و خدماتی؛ (۵) مشکلات آموزشی نظیر کمبود زیرساخت‌ها و امکانات مربوطه و به تبع آن ترک تحصیل دانش‌آموزان خاصه دختران به دلیل نبود مدارس دوره متوسطه در منطقه یا دوری این مدارس از محل سکونت آن‌ها؛ (۶) فقر عمومی و بیکاری با وجود بافت جمعیتی جوان منطقه و وجود قشر تحصیل کرده.

علاوه بر موارد فوق، در ارتباط با پروژه مورد بحث نیز نگرانی در باب استعمار میراث اجدادی و استثمار توسط بهره‌برداران خارجی یک نگرانی جدی در نظام ذهنی و معنایی بومیان محلی به نظر می‌رسد. چه آن‌ها معدن کشف شده را میراث آبا و اجدادی خود دانسته و از این که نقش آن‌ها در بهره‌برداری از معدن به کارگرانی دون پایه تقلیل یابد، به شدت هراسان هستند؛ بنابراین، بسیاری از تنش‌های بروز یافته را باید ناشی از این دانست که آن‌ها در واقع، بهره‌برداران معدن را نیروهایی بیگانه می‌دانند که از دیدگاه آن‌ها چه بسا جهت تاراج منابع بومی آمده‌اند.

همچنین، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که برخی از باورداشته‌ها نسبت به پیامدهای منفی پروژه احداث و بهره‌برداری از معدن در حوزه شهرستان تفتان، ناشی از کاستی‌ها و خلأهایی است که اغلب قابل مدیریت بوده یا هستند. از جمله این مسائل می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود: (۱) عدم انجام مطالعات اجتماعی و زیست‌محیطی بایسته پیش از اقدام مداخله‌ای؛ (۲) نبود یا ضعف سیستم‌های ارتباطی، تعاملی و مشارکتی بین جامعه محلی و مجموعه سایت معدنی؛ (۳) نبود یا کمبود سازوکارهای آگاهی‌بخش به اعضای جامعه محلی؛ (۴) مشارکت‌دهی نامتعادل جامعه محلی و نهادهای مدیریتی روستاها در فرایند برنامه‌ریزی و اجرای برخی اقدامات؛ (۵) بهره‌مندی ناهمگون افراد، گروه‌ها و به طور کلی بهره‌مندی ناهمگون روستاها از برخی امتیازات واقعی یا تصویری.

با در نظر داشتن کاستی‌ها و خلأهای مورد بحث در سطوح قبلی، و نیز متناسب با مشکلات و دغدغه‌های جامعه محلی از یک سو، برداشت‌های ذی‌نفعان درگیر نسبت به پیامدهای منفی پروژه از سوی دیگر، در ادامه به طرح مجموعه‌ای از راهکارها و پیشنهادها پرداخته شده است. در این بین، از آنجایی که به نظر می‌رسد تعدیل بخش مهمی از مسائل مستلزم تمهید سازوکارهای آگاهی‌بخش است، در وهله نخست و پیش از هر چیز، تبیین نقش داده-ستانده برای جامعه محلی ضروری به نظر می‌رسد. علاوه بر این، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که اعضای این جامعه نسبت به وجود نوعی نگاه ضمنی از بالا به پائین که موجب بی‌توجهی به دانش و تدبیر آن‌ها گردیده است، گله‌مند هستند. به عبارت دیگر، آن‌ها از این که مورد مشورت قرار نگرفته یا به ظرفیت‌های مشارکتی آن‌ها به‌ویژه در مباحث نظارتی بی‌توجهی می‌شود، گله‌مند هستند. در همین چهارچوب، پیشنهاد می‌گردد نسبت به ارج‌گذاری ارزش‌های بومی و تقویت متقابل سرمایه اجتماعی کلیه ذی‌نفعان درگیر از طریق شکل‌دهی به یک شورای مشورتی محلی اهتمام بیش‌تری صورت گیرد؛ همچنین، تشکیل یک کمیته نظارتی اجتماع‌محور متشکل از افراد مورد وثوق جامعه محلی توصیه می‌شود.

باری، در راستای برداشتن گام‌های عملیاتی در چهارچوب مسئولیت اجتماعی شرکت کارفرما، آنچه پیش از هر چیز اهتمام ویژه‌ای را می‌طلبد، عطف توجه به مرتفع ساختن حداقل‌های زندگی پایدار روستایی و بهبود زیست روزمره روستائیان با هدف‌گذاری تربیت نسلی سالم، شاداب و داناست. این امر علی‌الخصوص از این رو اهمیت مضاعف می‌یابد که منطقه مذکور در بسیاری از شاخص‌های رفاهی مانند شاخص‌های حوزه آموزش، سلامت و... در پائین‌ترین رتبه‌ها قرار دارد. پس از کمک به مرتفع ساختن نیازمندی‌های ضروری جامعه محلی، حمایت از توسعه درونی این جامعه از طریق طراحی برنامه‌هایی به‌منظور توانمندسازی اعضا و تمهید سازوکارهایی در جهت به‌کارگیری شایسته آن‌ها، محور هر «نظام مسئولیت اجتماعی» را شکل می‌دهد.

در نهایت، در ارتباط با دغدغه‌ها و نگرانی‌های زیست‌محیطی نیز البته می‌توان راهکارها و پیشنهادها متعددی را مطرح نمود. این موارد در گزارش جداگانه‌ای که به طور اختصاصی معطوف به نتایج مطالعات زیست‌محیطی پروژه است، بررسی شده است. لکن آنچه در اینجا و متناسب با دغدغه‌های جامعه محلی لازم به اشاره است آن که با توجه به تنش‌های آبی موجود در منطقه، یکی از مهم‌ترین نکات مورد توجه در ارتباط با هرگونه اقدام مداخله‌ای، می‌بایست «حفاظت از منابع آب» منطقه باشد. به گفته بومیان محلی، کوه مادوقتی یکی از منابع اصلی تأمین آب شرب و کشاورزی در این ناحیه است. نظر به آن که این کوه در عمل، قرق فعالیت‌های معدن مورد مطالعه است، این امر اهمیتی دوچندان می‌یابد. از طرف دیگر، یکی از مسائلی که در این زمینه ابراز گردیده است، «پائین

بودن فشار آب» است. تأثیر فعالیت‌های معدنی بر این امر البته نیاز به بررسی‌های فنی دارد؛ لکن شرکت کارفرما در راستای مسئولیت اجتماعی خود و نفع‌رسانی همگانی می‌تواند با تمهید راهکارهایی مانند ساخت، نوسازی یا جایگزینی مخزن‌های آب روستایی، تا حد زیادی این نگرانی را برطرف نماید. در همین راستا، باید توجه نمود که دفع باطله‌ها و پسماندهای احتمالی در محدوده مورد اشاره، ممکن است بر روی منابع آب و خاک تأثیر منفی گذاشته و با ورود به چرخه غذایی بومیان، برای آن‌ها مخاطراتی را به همراه داشته باشد. بدیهی است که توجه شرکت‌های پیمانکار به ملاحظات زیست‌محیطی و نیز همکاری مستمر کارفرما با نهادهای متولی این امر، می‌تواند بسیار راهگشا و مؤثر باشد.

در مجموع، واقعیت غیرقابل انکار آن است که بدنه جامعه محلی احداث و بهره‌برداری از معدن خارستان - بیداستر را فی‌نفسه امری مثبت ارزیابی می‌کنند، لکن به دلیل عدم اطمینان پیرامون بهره‌مندی عادلانه از عواید آن، گاه به گاه ایستادگی‌های تنش‌آمیزی را در برابر پیشرفت پروژه شکل می‌دهند. این ایستادگی‌های تنش‌آمیز از جمله در ادعاهایی بروز می‌یابد که حول مالکیت مراتع و زمین‌های در حریم معدن مطرح گردیده است. در چنین شرایطی، آنچه می‌تواند این مسائل را تعدیل ساخته و به همراه‌سازی جملگی اعضای جامعه محلی منجر گردد، تا حد زیادی در گرو تحقق‌بخشی به راهکارهای فوق در چهارچوب مسئولیت اجتماعی شرکت بهره‌بردار است. محقق‌شدن موارد فوق‌الذکر اما اولاً مستلزم اختصاص بودجه متناسب و ثانیاً نیازمند شکل‌دهی به یک چهارچوب نهادی است. به این منظور، پیشنهاد می‌گردد نسبت به واگذاری سهام و اختصاص بخشی از عایدی و منافع مادی معدن به بومیان محلی تدبیری اندیشیده شود. این امر بدون شک در ایجاد تعهد و انگیزه برای حفاظت از منافع بهره‌برداران نیز همراه با پیامدهای مثبت خواهد بود. البته باید توجه داشت که واگذاری سهام در اینجا، در معنی مرسوم کلمه مدنظر نیست؛ بلکه انتظار می‌رود با مصوب‌کردن درصدی مشخص از سود سالانه شرکت بهره‌بردار، آن را در جهت امور توانمندسازی و توسعه محلی مورد استفاده قرار داد. برنامه‌ریزی جهت چگونگی هزینه‌کرد این بودجه اما همان‌طور که اشاره گردید نیازمند وجود یک چهارچوب نهادی است. به این منظور، پیشنهاد عملیاتی گروه پژوهش، تأسیس دفتر تسهیل‌گری، توانمندسازی و توسعه محلی در کانون روستاهای مورد مطالعه با مشارکت نهادهایی همچون فرمانداری‌های تفتان و میرجاوه است. از اهم وظایف این دفتر می‌توان به موارد ذیل اشاره داشت: (۱) تهیه پروفایل خانوارهای روستایی و نیازسنجی دقیق آن‌ها با مشخص کردن اولویت‌های اختصاصی و عمومی؛ (۲) رصد و شناسایی مسائل یا فرصت‌ها و چالش‌های محلی - که به طور مستقیم یا غیرمستقیم مربوط به روند فعالیت‌ها و پیشرفت پروژه هستند؛ (۳) آموزش و اطلاع‌رسانی از طریق برگزاری جلسات و گردهمایی‌ها، یا دوره‌ها و کارگاه‌های مهارت‌آموزی؛ (۴) نهادسازی از جمله به‌واسطه راهنمایی اعضای جامعه محلی و تسهیل‌گری در زمینه تشکیل شرکت‌های تعاونی روستایی یا سهامی خاص؛ و (۵) پشتیبانی از جمله به‌واسطه تأمین یک‌سری تجهیزات، امکانات، مواد اولیه و... یا تسهیل تأمین این اقلام برای بومیان محلی.

۵- سپاس‌گزاری

این مقاله برگرفته از پژوهشی است که به سفارش و حمایت مالی شرکت توسعه معادن پارس تأمین انجام شده است. از این رو، نگارندگان بر خود لازم می‌دانند مراتب قدردانی و امتنان خود از شرکت مذکور را اعلام نمایند. همچنین آشکار است که انجام این پژوهش بدون همراهی و حسن توجه ساکنین روستاهای مورد مطالعه، به هیچ روی امکان‌پذیر نبود. بدین‌وسیله، از ایشان نیز کمال سپاس را داریم.

۶- فهرست منابع

- احمدی گیوی، مریم (۱۳۹۴). ارزیابی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی ساماندهی میادین و معابر خاص شهر؛ زیباسازی خیابان پیروزی (گزارش طرح پژوهشی). تهران: پژوهشکده مطالعات توسعه جهاد دانشگاهی تهران.
- احمدی، حمید؛ و بیدالله‌خانی، آرش (۱۳۹۲). «پساتوسعه‌گرایی و بازنمایی‌های انتقادی از گفتمان توسعه؛ رویکردی مردمی». مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران، ۵ (۳): ۴۴-۴۷.
- اعظمی، هادی؛ دهمرده، معصومه؛ و جمال، سعید (۱۳۹۲). «بررسی و تحلیل عمده‌ترین چالش‌های امنیتی مرزهای استان سیستان و بلوچستان». مجله دانش انتظامی سیستان و بلوچستان، ۴ (۸): ۱-۲۶.
- برج، ابل (۱۳۹۰). راهنمای عملی ارزیابی تأثیر اجتماعی. ترجمه مرتضی قلیچ و محمدعلی رضانی. تهران: جامعه‌شناسان.

- بلیکی، نورمن (۱۳۸۷). طراحی پژوهش‌های اجتماعی. ترجمه حسن چاوشیان. تهران: نی.
- بنی‌فاطمه، حسین؛ بیانی، فرهاد؛ و علی‌پور، پروین (۱۳۹۹). «طرح‌های عمرانی به‌مثابه پروژه‌های هژمونیک؛ تحلیل کارکردهای صنعت خیال‌پردازی در مناطق مرزی». مجله جامعه‌شناسی معاصر، ۹ (۱۶): ۳۶-۱.
- بهبودی، داود؛ برقی اسگویی، محمدمهدی؛ و محمدی خانقاهی، رباب (۱۳۹۶). «اثرات افزایش سرمایه‌گذاری و بهره‌وری بخش معدن بر ارزش افزوده و صادرات بخش‌های مختلف اقتصادی ایران». مجله نظریه‌های کاربردی اقتصاد، ۴ (۴): ۲۲۸-۱۹۹.
- چیت‌ساز، محمدرضا (۱۳۹۴). ارزیابی تأثیر اجتماعی و فرهنگی پیرایش شهری و حذف زوائد بصری حد فاصل میدان انقلاب - چهارراه ولی عصر (گزارش طرح پژوهشی). تهران: اداره کل مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران.
- حمیدیان، علیرضا؛ نصرآبادی، اسماعیل؛ و قدرتی، حسین (۱۳۹۶). «بررسی پیامدهای اجتماعی، اقتصادی سد خاکی با تأکید بر رضایت‌مندی ساکنان روستا مطالعه موردی روستای کمیز سبزواری». مجله مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، ۷ (۲۷): ۶۲-۵۳.
- خبرگزاری جمهوری اسلامی (۱۳۹۹). سند آمایش سیستان و بلوچستان رونمایی شد. کد خبر: ۸۴۰۱۵۸۹۶ (تاریخ انتشار: ۴ شهریور ۱۳۹۹)؛ قابل دسترسی به آدرس www.irna.ir/news/84015896.
- خوبفکر برآبادی، حبیب‌الله؛ حسین‌بر، محمدعثمان؛ و روستاخیز، بهروز (۱۳۹۹). «تأملی بر وضعیت الگوهای معیشتی خانوارهای عشایر در شرایط خشکسالی؛ مورد مطالعه: خانوارهای عشایر استان سیستان و بلوچستان». مجله مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۹ (۳): ۶۱۵-۶۴۰.
- ذاکری، زهرا (۱۳۹۸). مجموعه مطالعات منطقه‌ای و آمایش سرزمین در ایران: نحوه مواجهه با تدوین سند آمایش سرزمین در شرایط کنونی. تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- ذکایی، سعید (۱۳۸۱). «نظریه و روش در تحقیقات کیفی». مجله علوم اجتماعی، ۹ (۱۷): ۶۹-۴۱.
- رهبری، لادن (۱۳۹۱). «انسان‌شناسی به‌مثابه علم رهایی‌بخش؛ پیوند نظریه و عمل در پژوهش عملی مشارکتی». مجله پژوهش‌های انسان‌شناسی ایران، ۲ (۲): ۱۶۱-۱۴۱.
- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان سیستان و بلوچستان (۱۳۹۸). سند آمایش سرزمین استان سیستان و بلوچستان. قابل دسترسی به آدرس <https://sb.mporg.ir>.
- سلیمانی، الهه؛ خانی، سعید؛ و مقصودی، ابرهیم (۱۳۹۷). بررسی چالش‌های زیست محیطی و اجتماعی معدن بوکسیت تاش (گزارش طرح پژوهشی). تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- صادقلو، طاهره؛ سجاسی قیداری، حمدالله؛ و ریاحی، وحید (۱۳۹۵). «ارزیابی اثرات زیست محیطی صنایع استخراجی - معدنی در پایداری نواحی روستایی؛ مورد: روستاهای پیرامون کارخانه سیمان زنجان». مجله اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۵ (۱): ۱۹۹-۱۷۳.
- طالبیان، سیدامیر؛ و ملاکی، احمد (۱۳۹۱). «ارائه مدلی برای ارزیابی تأثیرات اجتماعی در صنعت نفت و گاز ایران». مجله مطالعات توسعه اجتماعی-فرهنگی، ۱ (۳): ۱۸۶-۱۶۱.
- عنبری، موسی (۱۳۹۰). جامعه‌شناسی توسعه: از اقتصاد تا فرهنگ. تهران: سمت.
- عنبری، موسی (۱۳۹۵). «بختک توسعه و خواب ناآرام آبادی ما». مجله مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۵ (۱): ۱۸۷-۱۷۱.
- فاضلی، محمد (۱۳۹۶). ارزیابی تأثیرات اجتماعی. تیسرا: تهران.
- فاضلی، محمد؛ و علیخواه، فردین (۱۳۹۱). پیوست اجتماعی و فرهنگی بهسازی میدان امام حسین (ع) و پیاده راه سازی خیابان هفده شهریور (گزارش طرح پژوهشی). تهران: سازمان زیباسازی شهر تهران.
- کرمی، غلامحسین؛ و رضایی مقدم، کورش (۱۳۹۴). «ارزیابی تأثیر اجتماعی: رویکردی نوین در مدیریت پایدار برنامه‌های توسعه». مجله مطالعات توسعه اجتماعی-فرهنگی، ۴ (۲): ۱۹۴-۱۶۹.
- کیانی، فاطمه؛ انصاری، رحیمه؛ و تقدیسی، احمد (۱۳۹۳). «اثرات اقتصادی-اجتماعی و محیط زیستی کارخانه سیمان هگمتان بر روستای شاهنجرین». مجله اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۴ (۲): ۱۴۴-۱۳۳.
- محمدرپور، احمد (۱۳۹۲). روش تحقیق کیفی؛ ضد روش (ج ۲). تهران: جامعه‌شناسان.
- مرادی، علیرضا (۱۳۹۴). ارزیابی تأثیر فرهنگی: اصول، مبانی و راهنمای عملی پیوست‌نگاری فرهنگی. اصفهان: دارخوین.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۵). نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن. قابل دسترسی به آدرس <https://www.amar.org.ir>.

- مسعودی، حمید (۱۴۰۰). مطالعات پیوست فرهنگی و اجتماعی پروژه کوه پارک مشهد (گزارش طرح پژوهشی). مشهد: شهرداری مشهد.
- منصوری مقدم، منصور؛ نصرتی، روح الله؛ و سپیدنامه؛ بهروز (۱۴۰۱). «ارزیابی برنامه‌های توسعه‌ای با رویکرد مردم‌نگاری انتقادی؛ مورد مطالعه: پروژه‌های سدسازی در استان ایلام». *مجله توسعه محلی*، ۱۴ (۲): ۳۳۳-۳۵۱.
- مون، جرمی (۱۳۹۶). مسئولیت اجتماعی شرکتی: معرفی مختصر و مفید. ترجمه محمد شهبابی فراهانی. تهران: میراث اهل قلم.
- وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی (۱۳۹۵). خلاصه مدیریتی مطالعات استانی طرح توسعه کسب‌وکار و اشتغال پایدار. کد گزارش: ۲-۹۵۰۱۰.
- ولی‌نیا، الهام؛ قادرمزی، حامد؛ و مولایی هسجین، نصرالله (۱۳۹۸). «نقش فعالیت‌های معدنی در پایداری سکونتگاه‌های روستایی شهرستان قروه». *مجله اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، ۸ (۴): ۸۰-۶۳.
- یعقوبی فرانی، احمد؛ ایزدی، نسیم؛ و عطایی، پوریا (۱۳۹۵). «ارزیابی تأثیرات اجتماعی-اکولوژیکی احداث سد فدامی بر توسعه کشاورزی منطقه». *مجله جغرافیا و توسعه*، ۱۴ (۴۳): ۹۱-۱۱۲.

References

- Ahmadi Givi, M. (2015). *Socio-cultural Impact Assessment of the beautification project of Pirouzi Street* (Research Project Report). Tehran: Institute of Development Studies, ACECR. [in persian]
- Ahmadi, H. and Bidollahkhani, A. (2013). "The Post-development Interest and Critical Representations of Development Debate; a Democratic Approach". *Iranian Social Development Studies*, 5 (3): 47-64. https://jisds.srbiau.ac.ir/article_2433.html?lang=fa. [in persian]
- Anbari, M. (2011). *Sociology of Development; From Economy to Culture*. Tehran: Samt. [in persian]
- Anbari, M. (2016). Nightmare of "Development" and Rural Disquiet. *Quarterly of Social Studies and Research in Iran*, 5 (1): 171-187. https://jisr.ut.ac.ir/article_58382.html. [in persian]
- Azami, H.; Dahmardeh, M. and Jamal, S. (2013). "Investigation and Analysis of the Main Security Challenges of the Borders of Sistan and Baluchistan Province". *Journal of Research Police Sciences*, 4 (8): 1-26. [in persian]
- Banifatemeh, H.; Bayani, F. and Alipour, P. (2020). "Development Projects as Hegemonic Projects: Analysis of the Functions of Imagineering Policies in Border Areas - Case Study: Saqqez City". *The Quarterly Journal of Contemporary Sociological Research*, 9 (16): 1-36. https://csr.basu.ac.ir/article_3667.html. [in persian]
- Behbudi, D.; Barghi Oskooee, M. M. and Mohammadi, R. (2018). "The Effects of an Increase in the Investment and the Total Factor Productivity of the Mining Sector on the Value Added and Export of Different Economic Sectors in Iran". *Quarterly Journal of Applied Theories of Economics*, 4 (4): 199-227. https://ecoj.tabrizu.ac.ir/article_7198.html. [in persian]
- Blaikie, N. (2008). *Designing Social Research*. Trans to Persian by H. Chavoshian. Tehran: Ney. [in persian]
- Burdge, R. J. (2011). *A Community Guide to Social Impact Assessment*. Trans to Persian by M. Ramezani and M. Ghelich. Tehran: Jame-e Shenasan. [in persian]
- Chitsaz, M. (2015). *Socio-cultural Impact Assessment of the urban trimming and removal of visual excesses between Enghelab Square and Vali-Asr intersection* (Research Project Report). Tehran: Department of Social and Cultural Studies of Tehran Municipality. [in persian]
- Creswell, J. W. (2011). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. CA: Sage.
- Escobar, Arturo (1995). *Encountering Development: The Making and Unmaking of the Third World*. Princeton: Princeton University Press.
- Eversole, Robyn (2018). *Anthropology for Development; From Theory to Practice*. London: Routledge.
- Fazeli, M. (2017). *Social Impact Assessment*. Tehran: Teesa. [in persian]
- Fazeli, M. and Alikhah, F. (2012). *Sociocultural Attachment of the Improvement of Imam Hossein Square and the Pedestrianization of Hefdeh Shahrivar Street* (Research Project Report). Tehran: Tehran Municipality's Beautification Organization. [in persian]
- Hamidian, A.; Nasrabadi, E. and Ghodrati, H. (2017). "Investigation of Socio-economic Consequences of Soil Dam through Focusing on Inhabitants Satisfaction - Case Study: Village of Kamiz Sabzevar". *Arid Regions Geographic Studies*, 8 (27): 53-62. https://jargs.hsu.ac.ir/article_161437.html?lang=en. [in persian]

- Karami, G. and Rezaei Moghadam, K. (2015). "Social Impact Assessment: A New Approach to Sustainable Management of Development Programs". *Quarterly Journal of Socio-Cultural Development Studies*, 4 (2): 169-194. <http://journals.sabz.ac.ir/scds/article-1-199-fa.html>. [in persian]
- Khoubfekar Barabadi, H.; Hosseinbor, M. O. and Roustakhiz, B. (2020). "Livelihood Patterns of Nomadic Households in Drought Conditions - Case Study: Nomadic Households of Sistan and Balochistan Province". *Quarterly of Social Studies and Research in Iran*, 9 (3): 615-640. https://jisr.ut.ac.ir/article_77535.html. [in persian]
- Kiyani F.; Ansari R. and Taghdisi A. (2015). "Socio-economic and Environmental Impacts of Hegmatan Cement Company in Shahanjarin Village". *Space Economy & Rural Development*, 4 (12): 133-144. <http://serd.khu.ac.ir/article-1-2439-fa.html>. [in persian]
- Mansouri Moghadam, M.; Nosrati, R. and Sepidnam, B. (2023). "Evaluation of Development Plans with the Approach of Critical Ethnography - Case Study: Dam Construction Projects in Ilam Province". *Journal of Community Development*, 14 (2): 333-351. [in persian]
- Masoudi, H. (2021). *Sociocultural Attachment of the Mashhad Mountain Park Project*. Mashhad: Mashhad Municipality. https://jrd.ut.ac.ir/article_89933.html?lang=fa. [in persian]
- Mohammadpour, A. (2013). *Qualitative Research Methods*. Tehran: Jame-e Shenasan. [in persian]
- Moon, J. (2017). *Corporate Social Responsibility: A Very Short Introduction*. Trans to Persian by M. Shahrabi Farahani. Tehran: Miras Ahle Ghalam. [in persian]
- Moradi, A. (2015). *Cultural Impact Assessment*. Isfahan: Darkhovin. [in persian]
- Rahbari, L. (2013). "Anthropology as a Liberating Science: Integrating Theory and Practice in Participatory Action Research". *Iranian Journal of Anthropological Research*, 2 (2): 141-161. https://ijar.ut.ac.ir/article_50670.html. [in persian]
- Sadeghloo, T.; Sojasi Ghidari, H. and Riahi V. (2016). "Assessing Eco-environmental Effects of Mining Extractive Industries on the Sustainability of Rural Areas - Case: Villages Surrounding Zanjan Cement Factory". *Space Economy & Rural Development*, 5 (15): 173-199. [in persian]
- Soleymani, E.; Khani, S. and Maghsoudi, E. (2018). *Investigating Environmental and Social Challenges of Tash Bauxite Mine* (Research Project Report). Tehran: Islamic Parliament Research Center. [in persian]
- Statistical Center of Iran (2016). The Results of the Population and Housing Census. Available at: <https://www.amar.org.ir>. [in persian]
- Talebian, S. A.; Mallaki, A. (2013). "A Model for the Social Impacts Assessment in Iran's Oil and Gas Industry". *Quarterly Journal of Socio-Cultural Development Studies*, 1 (3): 161-186. <http://journals.sabz.ac.ir/scds/article-1-40-fa.html&sw=> [in persian]
- Valinia, E.; Ghader Marzi, H. and Molaei, N. (2020). "The Role of Mining Activities in the Stability of Rural Settlements in Qorve City". *Space Economy & Rural Development*, 8 (30): 63-80. <http://serd.khu.ac.ir/article-1-3421-fa.html>. [in persian]
- Yaghoubi Farani, A.; Izadi, N. and Ataie, P. (2016). "Assessment of Ecological and Social Impact of Fadami Dam Construction on Agricultural Development of the Area". *Geography and Development*, 14 (43): 91-112. https://gdij.usb.ac.ir/article_2480.html?lang=fa. [in persian]
- Zakeri, Z. (2019). *Series of Regional Studies and Land Use Planning in Iran* (Research Project Report). Tehran: Islamic Parliament Research Center. [in persian]
- Zokai, S. (2002). "Theory and Method in Qualitative Research". *Quarterly Journal of Social Sciences*, 9 (17): 41-69. https://qjss.atu.ac.ir/article_5209.html. [in persian]